

AZ 1848—49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC HADI ZÁSZLÓI

III. RÉSZ

KEREKES ZOLTÁN

Az egyes honvédszászlóaljok zászlóinak áttekintése után az 1848—49-es honvédgyalogság sajátos rendeltetésű és szervezetű, a honvédszászlóaljtól harcmódban, fegyverzetben, sőt öltözetben is eltérő *vadászeredek* zászlóival foglalkozunk.

A 8 osztályból álló (osztályonként 2 századdal) vadászeredek szervezését 1848 decemberében kezdték meg, és jöllehet 1849. április végéig csak 5 osztályt állítottak fel (egy-egy osztály létszámát 300 főben állapították meg), hozzáfogtak további 4 vadászeredek szervezéséhez. Végül is 1848—49-ben 4, ha nem is teljes létszámú vadászeredek alakult, 1 ezred pedig alakuló félben maradt.

A vadászeredeknek is volt zászlójuk, de az erre vonatkozó rendelkezés nem ismeretes, valamint az sem, hogy az egyes osztályok zászlóhasználatát szabályozták volna. Tehát nem tudjuk, hogy az előírás szerint az ezredekén kívül minden egyes osztálynak saját zászlója volt-e, vagy esetleg 2—2 osztály kapott egy zászlót.

A ténylegesen megalakult 4 vadászeredek közül csak az 1. *vadászeredek* zászlóira vannak adataink. 1849. július elején az 1. vadászeredek 6 osztályból állt. Közülük 5 Magyarország területén, 1 osztály pedig Erdélyben tevékenykedett.⁴⁰⁰ A tiszai hadsereg 1849. július 17-i hadrendje az 1. vadászeredek 2. és 3. osztályát Lázár őrnagy hadosztályában, a 4. és 5. osztályát pedig Jászvitz alezredes hadosztályában tűntette fel.⁴⁰¹ Az 1. és 6. osztály hadrendi elhelyezése nem deríthető ki.

Az 1. vadászeredek zászlóját 1849. április 15-én Debrecenben, a református Nagytemplom előtt szentelték fel „tömérdek néptömeg jelenlétében”.⁴⁰² A zászlóanya a kormányzóelnök felesége, Kossuth

* A tanulmány I. része folyóiratunk 1971. évi 4. számában jelent meg, a II. részt ez évi 2. számában közöltük. (A szerk.)

⁴⁰⁰ Ormai Norbert ezredes 1849. július 17-i jelentése. Hadtörténelmi Levéltár. 1848—49-es iratok. 37/304. sz.

⁴⁰¹ Uo. 38/78. sz.

⁴⁰² Alföldi Hírlap, 1849. április 17.

Lajosné volt. Az ünnepségen a katonazenét „egyszerű cigánybanda pótolta”.⁴⁰³

1967-ben a Hadtörténelmi Múzeum megvásárolt egy máramaroszigeti eredetű 1848-as honvédzászlót,⁴⁰⁴ amelyről dr. Kovássy Zoltán kiderítette,⁴⁰⁵ hogy az 1. vadászrezred 2. osztályának⁴⁰⁶ (zászlóaljnak) zászlója volt. A zászlót 1849. február 2-án Máramarossziget lakossága ajándékozta a Woroniecki-vadászoknak, akiknek alakulata később beolvadt az 1. vadászrezredbe. A zászlót korábbi tulajdonosa, özv. Szilágyi Mihályné szerint Kozicska György tizedes mentette meg és vitte haza a szabadságharc bukása után. A Máramarosszigeten 1870. augusztus 9-én kiállított és Ruszkován 1882. január 2-án hitelesített bizonyítványban azonban Meréczy Lajos, Hatvani Pál, Soltész Antal, Dobay János volt 1848-as tisztek és honvédek, valamint Mihalka László alispán azt tanúsítják, hogy Mandics Pál százados 1. vadászrezredbeli zászlóaljparancsnok, aki az erdélyi hadseregben előbb Bem tábornok, majd Beke József ezredes parancsnoksága alatt vitézül harcolt, a fegyverletételkor alakulata (ti. az 1. vadászrezred 2. osztálya) zászlóját „magánál elrejté és 13 éven át megőrizvén, azt Máramaros megye Levéltárában elhelyeztette”.⁴⁰⁷ A megmentett zászlót annak idején rendkívül leleményes módon rejtegették; szűzmáriás oldalával előre nézve keretezték be, s így szentkép gyanánt 18 évig zavartalanul függhetett mindenki szemeláttára a hosszúmezei görögkeleti templomban. A kiegyezés után a zászlót a Máramarosi Honvédegylet vette gondjaiba. Valahányszor csak meghalt valaki a szabadságharc máramarosi veteránjai közül, e zászló mindig elkísérte utolsó útjára. A szabványos, de igen szakadozott és hiányos zászló ott volt annak a Szilágyi Jánosnak a temetésén is, akinek leszármazottaitól a Hadtörténelmi Múzeumba került.

A szegedi Móra Ferenc Múzeum gyűjteményében — a leltárkönyv szözszerinti bejegyzését idézve — „a 48/49-iki 1. honvéd vadász zászlóalj zászlójából” őriznek egy részt.⁴⁰⁸ Ezt a zászlórészt egyébként gróf Kreith Béla ajándékozta a szegedi múzeumnak.

Az ún. Kreith-gyűjteményből rendezték be a viszonylag rövid életű „fővárosi 1848—49-i és Kossuth múzeumot” 1885-ben a Stefánia úton. (Ma Népstadion út.) E múzeum anyagában szerepelt „Az 1848—49-iki honvéd-vadászzászlóalj zászlójából egy darab”.⁴⁰⁹

⁴⁰³ Közlöny, 1849. április 17. — A katonazenekarok a harcoló alakulatokat követve, a fronton voltak.

⁴⁰⁴ Leltári száma: 0932/Z1.

⁴⁰⁵ Dr. Kovássy Zoltán: Egy régi zászló kalandos útja. Megjelent: Magyar Hírlap, 1970. február 2.

⁴⁰⁶ Mai értelemben az osztály és a zászlóalj nagyjából azonos nagyságrendű alakulatot jelent, 1848—49-ben azonban a kettő között nagy eltérések voltak. A szabadságharc idején olykor osztálynak nevezték a hadosztályt; a 6 századból álló honvédzászlóaljok 2—2 századát; a huszárezrednél 2 eskadron (lovasszázad) képezett egy osztályt, amelyből 4 volt egy ezreden belül. A vadászrezred 2 századból álló osztályának a létszáma 300 fő volt, ugyanakkor az egyes honvédzászlóaljaké 900 fő körül mozgott. A vadászrezdek osztályait tehát nem lehet zászlóaljaknak nevezni, még ha gyakran ezt az elnevezést alkalmazták is rájuk.

⁴⁰⁷ *Lehoczky Tivadár*: Beregmege és a munkácsi vár 1848—49-ben Munkács, 1899., 102. o.

⁴⁰⁸ Leltári száma: 67.56.1.

⁴⁰⁹ Az 1848—49-i emlékek gyűjteménye és a Kossuth-múzeum vidéki kiállításának tárgymutatója. Budapest, 1902., 359. sz. 27. o.

Lehet, hogy éppen ezt a darabot adományozta végül gróf Kreith Béla a szegei múzeumnak?!

Az 1848—49-es honvédsereg vadászalakulatai történetének meghatározó epizódját örökítette meg Szabó Boldizsár, a 106. honvédszászlóalj hadnagya, aki szemtanúja volt annak, hogyan temette el Zsibón csapatzászlóját a zólyomi vadászcsapat. Augusztus 23-án délelőtt a Wesselényi-kastély angol kertjében felsorakozott alakulat vadászai zászlótartójuk búcsúbeszéde után a rúdjáról levett és óvótokjába helyezett zászlót katonaköpenybe csavarták és úgy helyezték be az előre kiásott, deszkával kibélelt mély gödörbe. A még nyitott zászlósír fölött a zólyomi vadászok három sortűzzel adták meg a végtisztességet zászlójuknak, majd csendben betemették földdel.⁴¹⁰

Napjainkig viszonylag igen kevés adat bukkant elő az 1848—49-es szabadságharc 18 *huszárezredének* zászlóiról. Az 1—2., a 4—5., a 7., a 9., a 11—12., a 14., valamint a 18. huszárezred zászlóinak történetéről egyáltalán nem tudunk semmit. Igen csekély a szabadságharc bukása után is megőrzött honvéd lovassági zászlók, zászlószalagok, valamint zászlófoszlányok száma is. A fennmaradt 1848—49-es lovassági zászlók többségét a cári csapatoknak, Világosnál átadott és 1941-ben hazakerült huszárezredzászlók képezik. Sajnos csak néhányukról állapítható meg, hogy melyik ezredé voltak.

A 3. (*Ferdinánd-*) *huszárezred* zászlóiról csak igen kevés derült ki az elmúlt közel 125 év alatt.

Az 1848 nyarán a délvidéki hadszíntérre vezényelt ezred császári zászlóira október 24-én az óbecsei táborban Beöthy kormánybiztos nemzetiszínű szalagot kötött,⁴¹¹ de hogy a császári zászlók lecserélésére mikor és hol került sor, nem ismeretes.

Az ezred a III. hadtest kötelékében küzdött végig a tavaszi és nyári hadjáratot. A június 22-i peredi ütközetben Szentmiklóssy őrnagy osztálya — a 2. őrnagy osztály — olyan hősiességgel verekedett, hogy Leiningen tábornok saját III. osztályú érdemrendjét tűzte az osztály lobogójára.⁴¹²

A Galíciából 1848-ban hazatért és a forradalom oldalára állt 6. (*Württemberg-*) *huszárezred* Erdélyben hősiességgel küzdő egyik osztályának zászlójára — Asbóth Lajos szerint — Bem tábornok a piski ütközet után személyesen tűzte fel a III. osztályú érdemrendet.⁴¹³

A 6. huszárezred zászlói a szabadságharc bukásakor Világosnál a cári haderő kezébe kerültek. Ezt Éble Gábor történetíró kérdésére válaszolva Görgei tanúsítja az alább idézett levelében:

„... a Württemberg huszárezred zászlói sehogysem lehetnek jelenleg, sem az ezrednél, sem a bécsi Arzenálban, sem pedig magyarországi múzeumokban, hanem lehetnek egyedül csak azon többi zászlók közt, amelyek Világosnál összes fegyverzetünkkel együtt orosz kézbe kerültek.”⁴¹⁴

⁴¹⁰ Vasárnapi Újság, 1880. 44. sz.

⁴¹¹ Kossuth Hírlapja, 1848. november 2.

⁴¹² A Ferdinánd-huszárok 1848—49-ben. Megjelent: Pesti Hírlap, 1902. július 5.

⁴¹³ Asbóth Lajos emlékiratai ... II. k., Pest, 1862., 21. o.

A 8. (Coburg-) huszárezrednek a forradalom után Galíciából hazatért és Ung megyében állomásozó osztálya részére Kossuth a rendőri hivatal útján küldetett nemzeti zászlót és csákórózsákat.⁴¹⁵

A 10. (Vilmos-) huszárezrednek mintegy a fele Tarnapolból és környékéről szökött haza 1848-ban. Itthon hamarosan rendes létszámra egészült ki.

Az ezred két osztálya — két nappal a táborba szállás előtt —, 1848. október 7-én a fővárosban kapott nemzeti hadi zászlót és tett esküt az alkotmányra.⁴¹⁶ Az eskütétel után az ausztriai határra vezényelt, Kypke őrnagy vezette 2. alezredesi osztály zászlója alatti helytállását tanúsítja, hogy december 16-án, a Mosonynál bekerített osztály „keresztülvágta magát egy egész dragonyos ezreden”.⁴¹⁷ A Vilmos-huszárok vettek elégtételt 1849. január 3-án Téténynél a Hardegg-vérteseken, akik a móri ütközetben kirívóan kegyetlenkedtek.

A szabadságharc során mind a magyarországi, mind az erdélyi hadszíntéren nagy hírnevet szerzett 10. huszárezred a fegyverletételkor lobogóit a cári seregnek adta át. A Szovjetunióból 1941-ben hazatért 48-as zászlók közül kettőről teljes bizonyossággal megállapítható volt, hogy azokat a 10. huszárezred használta annak idején. Az egyik egy szabványos zászló, melynek a második világháború végén elkalódott zöld selyemszalagján „1848. október 8-án” és „X. huszár ezred” felirat szerepelt. Ez a lobogó ma a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében van.⁴¹⁸ A másik, nem szabványos zászló, piros—fehér—zöld színű volt és a ráerősített kétágú fehér zászlószalagra, vörös és zöld selyemmel „A független magyar hazáért. A Vilmos huszárok zászlaja” szöveget hímezték. Ez az utóbbi zászló, sajnos, a második világháború idején elveszett.

A Hunyadi lovas szabadcsapatból 1848 őszén szervezett 13. (Hunyadi-) huszárezred zászlóinak történetéhez csupán egyetlen adalékot nyújthatunk: a Radikál Kör 23 pengő-forinttal és 20 krajcárral járult hozzá az ezred zászlója készítésének költségeihez. Az adományért Kupa Humer őrnagy az ezred nevében köszönetét nyivánította.⁴¹⁹

Az Erdélyben 1848 nyarán „Kossuth-huszárok” néven szervezett 15. (Mátyás-) huszárezred Kolozsváron felállított osztályának 1849. április 26-i zászlószentelési ünnepségén Tallián Ede képviselő a következő lelkesítő szavakkal adta át a lobogót Kemény ezredesnek:

„...fogadd vészben edzett karoddal tőlem a haza függetlensége kivívására felszentölt lobogót, s add azt a' derék vitézeknek, hogy fogadják mint szent ereklyét, s vívjanak alatta, mint igaz magyarhoz illik.”⁴²⁰

A 15. huszárezred zászlóinak történetéhez igen érdekes adalékul szolgál Hunyad—Zaránd megye és Szászváros Egyesült Honvédegy-

⁴¹⁴ A levelet faksimile formában közölte *Rédvay István: Huszáraink hazatérése 1848—49-ben.* Budapest, 1941., 58. és 59. o. között.

⁴¹⁵ OL. OHB 1848:3128.

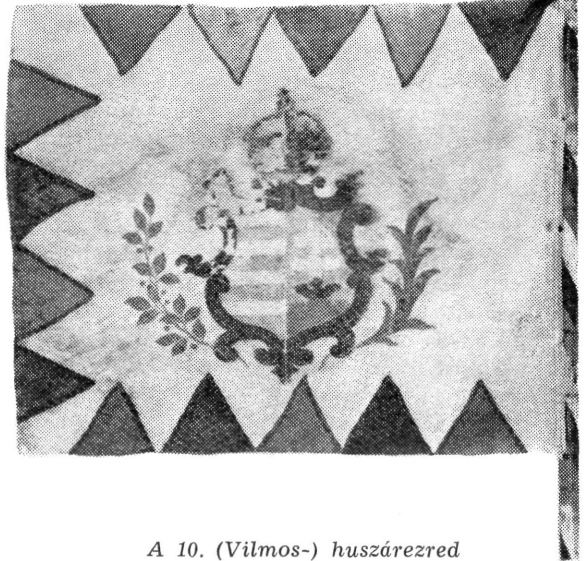
⁴¹⁶ Kossuth Hírlapja, 1848. október 10.

⁴¹⁷ Kossuth közleménye a honvédség hőstetteiről. Közlöny, 1848. december 23.

⁴¹⁸ Leltári száma: 0017/Z1.

⁴¹⁹ Közlöny, 1848. október 31.

⁴²⁰ Honvéd, 1849. április 27.

A 10. (Vilmos-) huszárezred
osztályzászlója

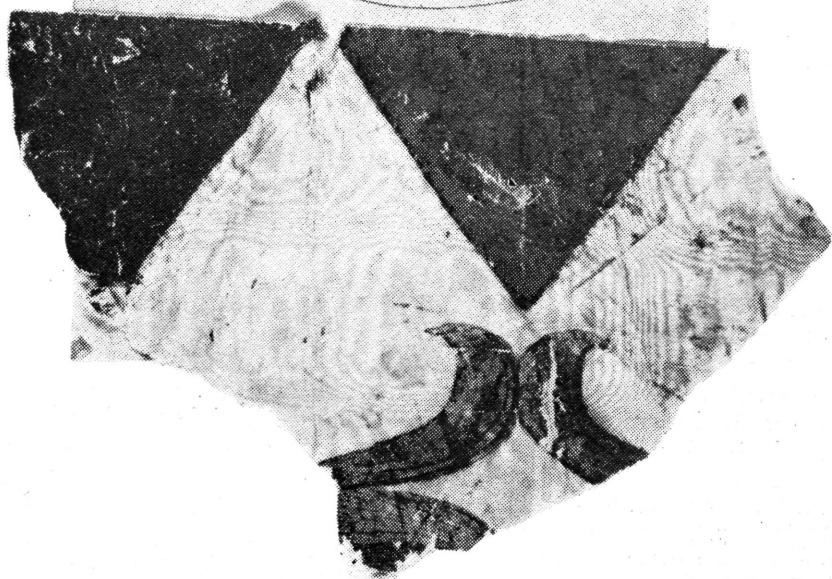
lete 1868. január 5-i közgyűlésének határozatából alább idézett, „önmagáért beszélő” részlet:

„Pogány Albert honvédtársunkat a múlt gyűlésből felszólítottuk volt, hogy a 15-ik huszár ezrednek általa egyébiránt dicsőségesen megmentett s mostanáig megőrzött zászlóját vagy honvédegyesületünknek vagy a központinak szolgáltatassa át; de csak hírlapilag felelt, hogy a zászlót oda fogja átadni, hová azt Kossuth Lajos rendelni fogja. Erről a főjegyző — kire a felszólítás bízott vala — jelentést tevén, a gyűlés egyértelemben elismeri azt, hogy a szóban forgó zászlónak a vérmezőn — hol a becsületen kívül minden veszve volt — megmentése és megtartása dicsősége kirekesztőleg Pogány A. tulajdona; elismeri azt is, hogy Kossuth Lajos nagy hazánkfia oly gazdag hazafiúi érdemekben, hogy vele az élők közt senki sem vetélkedhetik, de azt még sem ismerhetjük el, hogy a honvéd Kossuth katonája lett volna, hanem katonája vala azon honnak, melynek Kossuth is — noha szellemi vezéri minőségben, de szolgája vala; s így helyes okát nem láttuk annak, miért kelljen a Kossuth rendeletére várni a szóban forgó zászló hová adása iránt, és a nagy hazafi sem rendelkezhetnék más-ként, minhogya a zászló mint a honvédség szent ereklyéje a többi ereklye mellé tétessék. A mi már a zászlóhozi tulajdon jogot illeti; az az összes honvédségé — legközelebből az azt hordott zászlóaljé

A 16. (Károlyi-) huszárezred zászlószalagja

Az ide melléltet levélben, megadva az 1848. évi honvédelmi 16. sz.
 katonai rendszertől a 2. d. sz. rendszertől való kivétel, mis-
 z. világi honvédelmi rendszertől a 2. d. sz. rendszertől való kivétel, mis-
 zel kivétel, mis honvédelmi rendszertől.
 Debrecen, 1. Szeptember napján 1848. Április 27. napján
 Károlyi György
 a honvédelmi rendszertől való kivétel.

A 16. (Károlyi-) huszárezred alezredesi osztályzászlójának foszlánya

vagy osztályé. Pogány Albert tehát másodszor is felszólítani határozattal az irt zászló beszolgáltatására.”⁴²¹

A Pogány Albert megmentette zászlóval kapcsolatos probléma további fejleményei nem ismertek, még kutatásra várnak. A legfőbb kérdés az: mi történhetett a megmentett zászlóval, s azt hol őrzik jelenleg?

A Pest megyeiekből 1848 őszén alakított 16. (Károly-) huszárezred felállításának költségeit gróf Károlyi István fedezte. Az ezred egyik osztályának zászlójára a zászlóanya, Károlyi—Zichy grófnő egy két-ágú selyemszalagot adományozott. A szalagra az 1849-es évszámon és a zászlóanya nevével kívül a „Vesszen, ki bánt” jelmondatot hímezték. A szalagot gróf Ráday Pál őrnagy, osztályparancsnok megmentette⁴²² és a Honvéd Központi Választmány útján a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.⁴²³ A szalag jelenleg a Hadtörténeti Múzeum zászlógyűjteményében található.⁴²⁴

Báró Podmaniczky Frigyes százados, aki a 16. huszárezred alezredesi osztályában a 2. századnak volt a parancsnoka, az ezred harcairól írt visszaemlékezésében említi, hogy osztályának zászlóját Világosnál feldarabolták és a foszlányokból ő is magához vett egy darabot.⁴²⁵ Ennek az 1849-es nyári hadjárat nagy ütközeteiben Perednél, Csornánál, Zsigárdnál, Komáromnál derekasan küzdő alezredesi osztálynak lobogójából kivágott foszlányt a Hadtörténeti Múzeum is őriz.⁴²⁶ A foszlány Walther Imrétől, az alezredesi osztály egyik őrmesterétől származik, aki a megmentett zászlóereklyéhez az alábbi levelet csatolta:

„Az ide mellékelt foszlány, maradványa az 1848—49-diki forradalombeli 16-ik huszárezred alezredesi 2-dik század zászlójának, mit a világosi fegyverletétel előtt téptünk össze, s mit onnét magammal hozván mint becses ereklyét megtartottam. Derekegyház (Csongrád megye) 1871. április 23-án Walther Imre a fentebb említett huszár ezred volt őrmestere.”

A 16. huszárezrednek az az osztályzászlója, melyet gróf Károlyi Györgyné maga készített, Világosnál hadizsákmánnyá lett,⁴²⁷ de az 1941-ben visszakapott zászlók között azonosíthatóan nem szerepelt.

Az 1848 őszén lovas szabadcsapatokból és lovas nemzetőrökből szervezett 17. (Bocskai-) huszárezred 1. osztálya 1849 áprilisában a 12. (Asbóth-) hadosztály kötelékében a Pest felé indított tüntető hadműveletben vett részt. Az osztály április 11-én a kőbányai szőlők környékén vívott ütközetben vitte először harcba zászlóját, amelyet — valószínűleg a hadügyminisztérium utasítására — a debreceni ruharaktárban tárolt zászlókészletből kapott. Az ütközetben az osztály egyik

⁴²¹ A Honvéd, 1868. február 24.

⁴²² Uo. 1868. január 27.

⁴²³ Kalauz... 68. o.

⁴²⁴ Leltári száma: 0387/Z1.

⁴²⁵ B. Podmaniczky Frigyes: A 16-ik honvéd huszár-ezred. Megjelent Szokoly Viktor (Szerk.): Honvéd Album. Pest, 1868., 23—25. o.

⁴²⁶ Leltári száma: 0553/Z1.

⁴²⁷ Markó Miklós: A főthi kastély és a Károlyi-féle huszárezred. Megjelent: Vasárnapi Újság, 1913. 17. sz.

százada, a kun lovasokkal együttműködve, 2 ágyút és 3 rakétaállást küzdött le. Az ütközet során a Hardegg-vasasok a hadosztály egy részét körülzárták, de Asbóth ezredes az osztály lobogóját megragadva élére állt a bekerített alakulatoknak, amelyek végül is csekély veszteséggel kitortek a gyűrűből.⁴²⁸

A 17. huszárezred Hajdúböszörményben állomásozó 3. osztályát 1849. április végén Tokajba vezényelték, de mivel az osztálynak nem volt zászlója — ismételten hiába kért a hadügyminisztériumtól —, Hellei János alezredes, osztályparancsnok, 1849. április 26-án a „Tokajba indulni rendelt osztály számára... egy zászlónak... kiszolgáltatásáért” folyamodott a hadügyminisztériumhoz, kérve, hogy a lobogót másnap küldjék Hajdúböszörménybe. A hadügyminisztérium ezúttal intézkedett és utasította a debreceni ruharaktárt, hogy a lobogót haladéktalanul juttassa el az osztálynak.⁴²⁹

A Szovjetuniótól 1941-ben visszacapott lobogók között volt egy piros—zöld háromszögekkel szegélyezett, olyan fehér selyemzászló is, amelynek egyik oldalára a Hajdúkerület címerét festették. A címert ugyanolyan stilizált levelekből kialakított, barokk stílusú, aranybarna színű keret övezte, mint amilyenek — eddigi ismereteink szerint — kizárólag a reguláris honvédalakulatok zászlóin fordulnak elő. A zászlólap másik oldalának közepén egy igen sajátos felfogásban készült országcímer helyezkedett el. A címer tervezője talán Magyarország ősi, ún. vágásos címerét akarta megeleveníteni, a szív alakú pajzsban azonban nem a vörös és a fehér, hanem a fehér és a zöld csíkokat váltakoztatta — a fehér csíkokból négyet, a zöldekből hármat festve. A zöld csíkok közepébe két, egymással szembenálló arany oroszlánt helyezett. Az oroszlánokat szív alakú piros pajzs választotta el egymástól. A címer erősen emlékeztetett a II. Endre Aranybulláján szereplő címerre és csaknem teljesen megegyezett a Bocskai-csapat pecsétnyomóján található címerrel.⁴³⁰ Ez a tény, valamint a zászlólapnak a lovassági zászlókét viszonylag megközelítő mérete, és mindenekelőtt a Hajdúkerület címerének feltüntetése, arra enged következtetni, hogy a lobogót a 17. huszárezred valamelyik osztálya használta. A zászlóhoz kétágú, vörös selyemszalag is tartozott, amelyre a „Hazáért Előre” jelszót hímezték. A zászlót a Hadtörténelmi Múzeum gyűjteményében őrzik.⁴³¹

A 12 ágyúval — köztük két 12 fontossal — felszerelt, de főként csapatszállításra használt „Mészáros” hadigőzös lobogóját 1848. július 30-án — ágyúlövések közepette — a Duna közepén avatták fel. A hadihajó másnap „reggel hagyá el önkénytesek és sorkatonákból álló legénységével” a fővárost, „s vígan lengő lobogókkal indult a duna- és tiszaparti lázadók ellen.”⁴³²

„Lengyel, olasz, német, nem is említve a Lafitte francia légiósai

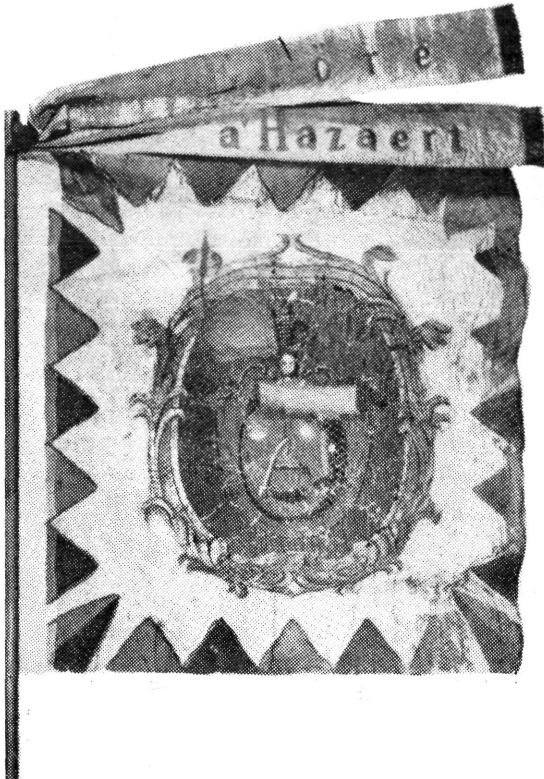
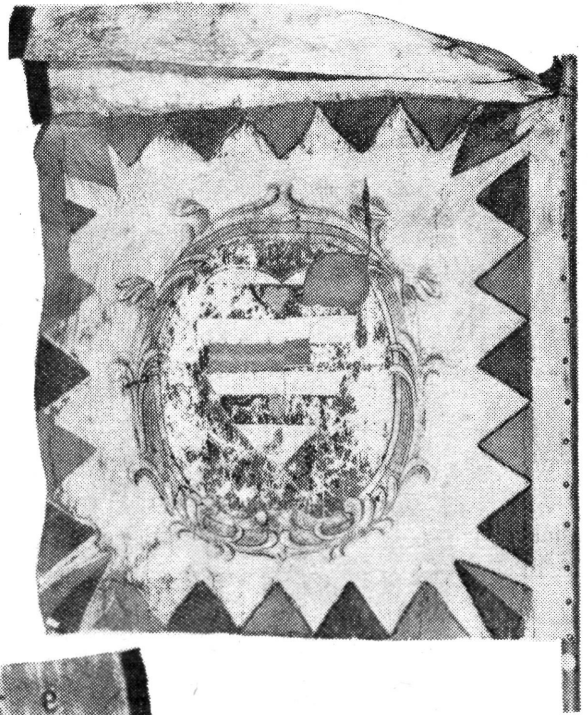
⁴²⁸ Asbóth Lajos emlékiratai... I. k., 87. o.

⁴²⁹ OL. 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 11 744/1849. sz.

⁴³⁰ A Bocskai-csapat pecsétnyomójának vörös viaszlenyomata a Hadtörténelmi Levéltár több 1848—49-es iratán szerepel, így: pl.: a 17/415. sz. okmányon is.

⁴³¹ Leltári száma: 0029/Z1.

⁴³² Kossuth Hírlapja, 1848. augusztus 1.

A 17. (Bocskai-) huszárezred zászlója

vállalatát, csatlakozik zászlónk alá, előjeléül azon népszövetségnek, melynek be kell következnie, hogy a zsarnokság semmivé tévessék.”⁴³³ Ezek az 1848 őszen megfogalmazott szavak arról tanúskodnak, hogy 1848/49-ben is felismerték a szabadságért küzdő népek szolidaritásának és összefogásának jelentőségét. Ez a felismerés hívta létre az 1848—49-es honvédsereg *külföldi légióit*.

A külföldi légióknak is voltak zászlóik, s azokon az egyes légiók a magyar nemzeti trikolórt és címert többnyire a saját nemzeti színeikkel és címerükkel egyesítve tüntették fel.

A külföldi légiók közül mind politikai, mind katonai szempontból a *Lengyel Légió* volt a legjelentősebb és létszámban is a legnagyobb. Az 1848 őszen felállított és kezdetben csupán 2 századnyi légió 1849 nyarán már 4 gyalogzászlóaljból, 2 dzsidas osztályból,⁴³⁴ 1 utászcsapatból és 3 útegből állt, létszáma pedig elérte a 3000 főt. Feltehetően minden egyes gyalogzászlóaljnak, illetve dzsidas osztálynak saját zászlaja volt,⁴³⁵ de csupán a közvetlenül a légió felállítása után adományozott gyalogsági zászlóra és az I. dzsidas osztály zászlójára vonatkozóan léteznek adatok.

A Lengyel Légió első zászlóját 1848. november 26-án a Nemzeti Múzeum udvarán avatták fel. Az ünnepségre összegyűlt tömeg lelkes éljenzéssel fogadta a Rákóczi-induló hangjai mellett Josef Wysocki őrnagy (később tábornok) vezetésével felvonuló, s akkor még csak 2 századból álló légiót. A „magyar és lengyel felírású, és színű zászló”⁴³⁶ egyik oldalán Szűz Máriát, a másikon a lengyel címert és fölötté a „Za Wolność nasza, i wasza.” („A mi és a ti szabadságokért”) jelmondatot tüntették fel. A zászlóra a zászlóánya, Ruttkay Józsefné, Kossuth nővére, egy kétágú szalagot is adományozott, a következő felirattal: „A Közös Szabadságért Ruttkay Kossuth Luisa”. A zászló felszentelését Sámuel Alajos belvárosi plébános végezte. Az egyházi szertartást az ünnepélyes zászlószögbeverés követte. Az első szöveget a zászlóánya „a nemes lengyel nemzet nevében” ütötte be a lobogó rúdjába. A szögek beverése után Ruttkayné lelkesítő szavakat intézett a légió katonáihoz, majd éljenzésük közepette átadta nekik a zászlót. Sámuel plébános szolt ezután az egybegyűltekhez, végül pedig Wysocki őrnagy méltatta az esemény jelentőségét. Az ünnepség után a légió Pest fő utcáit járta be új lobogójával és tisztelgett vele Kossuth Lajos előtt is.⁴³⁷

A Lengyel Légiót 1848. december elején Aradra vezényelték. A légió katonái az aradi vár ostrománál vitték először harcba a zászlójukat. 1849. január végén a légiót, a Délvidékről Aradon át a Közép-Tiszához vonuló Damjanich-hadosztályba osztották be. Az időközben alezre-

⁴³³ Uo. 1848. november 30.

⁴³⁴ A dzsidas osztályokat ezredeknek nevezték ugyan, de csupán két-két századból álltak, tehát erejük egy osztályénak felelt meg.

⁴³⁵ Különösen vonatkozik ez arra a gyalogzászlóaljra, mely a többi háromtól külön, az erdélyi hadsereg soraiban harcolt.

⁴³⁶ Nemzetőr, 1848. november 30. — A zászló külalakjáról bővebbet nem mondanak a korabeli feljegyzések.

⁴³⁷ A Lengyel Légió zászlóavatásáról részletesen beszámoltak a korabeli lapok: *Közlöny*, 1848. november 27., *Kossuth Hírlapja*, 1848. november 28.

*A Lengyel Légio
gyalogsági zászlója*

dessé előléptetett Wysocki katonái, különösen Poński százados dzsidásai, március 5-én hősiesen kivették a részüket Szolnok elfoglalásából. Az áprilisi hadjáratot a légio a III. (Damjanich-) hadtest Wysocki-hadosztályának kötelékében küzdötte végig. A Lengyel Légiónak a tavaszi hadjárat ütközeteiben tanúsított helytállásáról a hírek az országgyűlésbe is eljutottak. A képviselőház 1849. április 7-i ülésén Angyal Pál képviselő indítványozta, hogy a több ütközetben kitűnt Lengyel Légio zászlóját is díszítsék fel érdemrenddel.⁴³⁸ A javaslat azonban nem talált visszhangra, és más adat sincs arra nézve, hogy a légio gyalogságának valamelyik zászlójára érdemjelet tűztek volna. Wysocki tábornok, a szolnoki ütközetre hivatkozva, 1849. május 16-án a Poński őrnagy vezette I. dzsidás osztály zászlójára kért III. osztályú érdemrendet a hadügyminisztériumtól. A hadügyminisztérium elnöki osztálya az ütközet színhelyére való hivatkozást a kérelem teljesítéséhez nem tartotta elegendőnek, és a szolnoki ütközetről szóló részletes hadijelentést átkérte a vezérkari osztálytól.⁴³⁹ A kérelem alapján, Kossuth rendeletére, Görgei hadügyminiszter az I. dzsidás

⁴³⁸ Közlöny, 1849. április 11.

⁴³⁹ OL. 1848–49-es hadügyminisztérium irattára, 20 203/1849. sz.

osztály zászlójának kitüntetésére május 31-én az alábbiak szerint intézkedett:

„A' lengyel légió 1-ső dsidas osztálya azon hősiek és eredményes magaviseletéért, melyet a' múlt évi december hó 11-iki kassai és bárcazi ütközetben, részint az a' nemzet ott vívott serege ágyúinak megmentése, részint az ez által szerzett nagy fontosságú következményei által tanúsított; zászlója — a' hálás magyar nemzet nevében — a' katonai vitézség harmadik osztályával feldíszesítettett.”⁴⁴⁰A lengyel dsidasok a december 11-i bárcai helytállásáról beszámoló korabeli tudósítás szerint a dsidasok közül „az ellenség 30-at elfogván, tizet agyonlövetett, 20 maga lőtte magát agyon, s így itt 30 lengyel áldozta életét a magyar szabadságért.”⁴⁴¹

1849 májusától a Lengyel Légió — melybe a Bem oldalán küzdő lengyel alakulatok kivételével valamennyi lengyel csapatot összpontosítottak — az észak-magyarországi IX. hadtest, később pedig a tiszai hadsereg kötelékében harcolt a cári haderő, illetve az osztrák csapatok ellen. A temesvári ütközetben súlyos veszteséget szenvedett légió Lugosra vonult vissza, majd augusztus 20—21-én Orsovánál átkelt a Dunán és Szerbián keresztül török területre menekült. A légió az országból való kivonulása során valószínűleg magával vitte zászlóit is. A Lengyel Légió 1848. november 26-án felavatott zászlóját, valamint a dsidasok kitüntetett lobogóját a varsói Hadtörténeti Múzeumban őrzik.

Az Olasz Légiót a császári haderő Magyarországon állomásozó, olasz kiegészítésű ezredeinek (16. Zanini-gyalogezred; 23. Ceccopierigyalogezred; 7. Kress könnyűlovas ezred) maradványaiból, a szabadságharc során fogságba esett és a honvédsereghez átszökött olaszokból, valamint önként jelentkezett polgári személyekből alakították. Szervezését 1849 márciusában kezdték meg. 1849 júniusában Alessandro Monti ezredes, a Szárd Királyság volt magyarországi követe állt a légió élére. Monti az ekkor kiadott napiparancsában felszólította a légió katonáit, hogy gyülekezzenek „mindnyájan a háromszínű lobogó alá, a szabadság e szent szimbóluma köré egy gondolattal és egy fogadalommal; Halál az osztrák gyilkosokra!”⁴⁴²

1849 júniusában a magyar kormány az Olasz Légiónak díszes selyemzászlót adományozott, „amelyet nagy ünnepéllyel avattak fel Debrecenben.”⁴⁴³ A szabad szélein nemzetiszínű rojtozással szegélyezett zászlólap egyik oldalán, piros-zöld hullámvonalú keretben, Magyarország és a Szárd Királyság egymás mellé helyezett, olajágkoszorúval övezett címerét; a zászlólap másik oldalán „Éljen a Magyar—Olasz Unió — Éljen a szabadság!”, illetve „Viva l'unione magirae — italica viva la liberta!” feliratot tüntették fel.

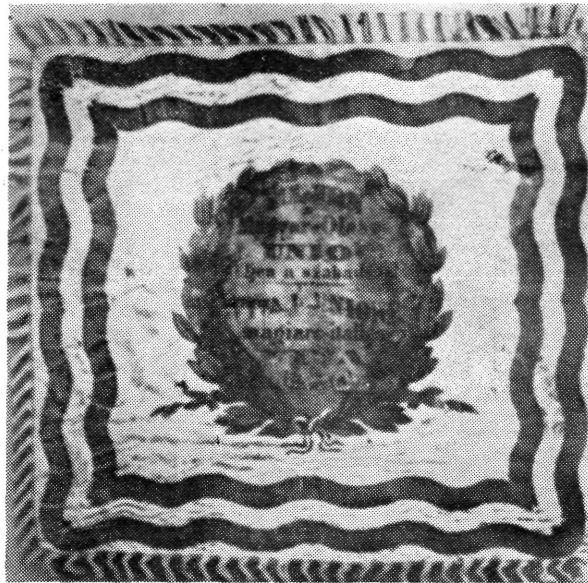
A légió eleinte Debrecenben és környékén látott el helyőrségi szolgálatot, majd július elején a szegedi táborba vezényelték és Asbóth ezre-

⁴⁴⁰ Közlöny, 1849. június 8.

⁴⁴¹ Kossuth Hírlapja, 1848. december 20.

⁴⁴² Berkó István: Az 1848—49. évi magyar szabadságharc olasz légiója. Budapest, 1929., 18. o.

⁴⁴³ Uo. 19. o.

Az Olasz Légió zászlója

des tartalékhadtestébe osztották be. A légió létszáma ekkor 420 fő volt.⁴⁴⁴ A légió — a IV. (Guyon-) hadtest kötelékében — 1849. augusztus 3-án vitte először ütközetbe zászlóját Magyarkanizsánál, ahol hősi önfeláldozással egy teljes napig feltartóztatta a Tiszán átkelő Lamberg-hadosztályt. Súlyos utóvédharcokat vívtak a légió katonái Besenyőnél és Csatádnál, valamint augusztus 9-én Temesvárnál is. Kossuth 1849. augusztus 11-én kelt Aradról küldött levelében fejezte ki köszönetet Montinak és az Olasz Légiónak „azon valóban katonás magatartásért és hősi cselekedetekért”, amelyekkel az augusztus elejétől lefolyt harcokban „állandóan kitüntették magukat”.⁴⁴⁵ Kossuth Montinak és 6 katonájának elismerésül III. osztályú érdemrendet küldött.

Az Olasz Légió 1849. augusztus 20-án átkelt a Dunán és a folyó jobb partján búcsúdiszelgésre felsorakozva meghajtotta zászlaját Magyarország felé. A szerb hatóságok a légiót lefegyverezték — zászlóját megfogták —, majd hamarosan török területre szállították. A Törökországból 1850 tavaszán hazatérő légió a Jassy—Allah nevű hajó fedélzetéről a magyar szabadságharcban becsülettel hordozott zászlója alatt szállt partra május 4-én Cagliariiban, majd néhány héttel később feloszlott. A légió zászlóját Monti ezredes vette magához. Az 1920-as években a Monti család Nigoline-i kastélyában őrzött zászló feltehetően még ma is megvan.

A *Bécsi Légió* a magyar szabadságért harcolni kész bécsi önkéntesekből, elsősorban diákokból alakult 1848 szeptemberében. Számos önkéntes lépett be a légióba az 1848. október 6-i bécsi forradalom vérbe fojtása után. Pesten szeptember 14-én nagy lelkesedéssel fogadták a Bécsből gőzhajóval érkező önkénteseket. A mintegy 400 főnyi csapat „a magyar és német birodalom színeit viselő zászlói alatt a szabadság terére vonult”.⁴⁴⁶

„Wiener Legion” néven egyidejűleg több bécsi alakulat is küzdött a szabadságharcban. Az egyik bécsi csapatnak — feltehetően annak, amely később az erdélyi haderőben harcolt — Constantinné, Kurucz Erzsébet miskolci honleány adományozott zászlót. Az ünnepélyes zászlóavatást 1848. október 26-án Miskolcon tartották. Az ünnepséget követően a miskolci polgárok megvendégelték a légiót. A lakomán Brezecsko Dávid, a légió papja, beszédében a zsarnokság ellen küzdő nemzetek testvériségét méltatta. Brezecsko emlékeztetett arra, hogy korábban „a magyarok küldöttek fel Bécsbe czifra nyalka gárdistákat — udvarolni! — Nini! itt vannak most köztetek a' németek legnemesebb fiai, itt vannak a bécsi Aula vitéz Képviselői a' magyarok ellenségeivel megütközni!”⁴⁴⁷

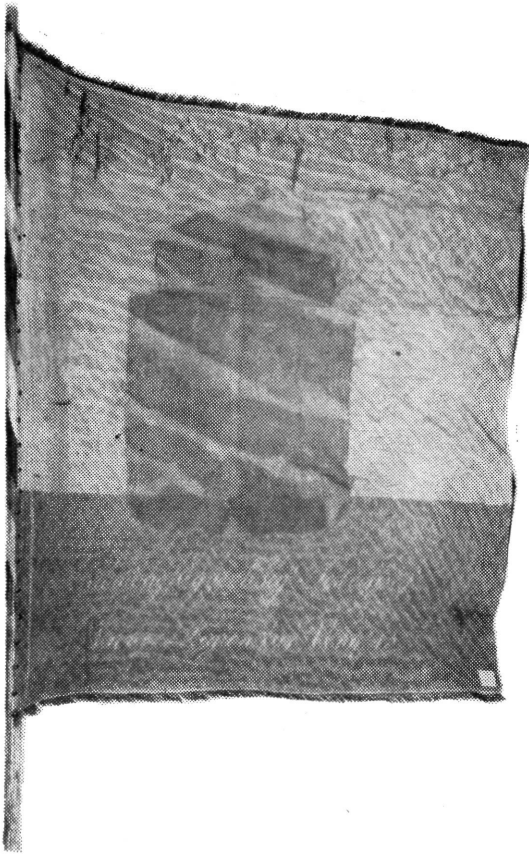
Egy 400 főnyi csapat 1848 telén Bem seregében az erdélyi hadszí-

⁴⁴⁴ Az Asbóth-tartalékhadtest 1849. július 20-i hadrendje. Hadtörténelmi Levéltár. 1848–49-es iratok 39/281. sz.

⁴⁴⁵ A német nyelvű levél magyar fordítását és fényképmásolatát közli *Berkó*: i. m. 42. o. és X. tábla.

⁴⁴⁶ *Nemzetőr*, 1848. szeptember 17.

⁴⁴⁷ A beszédet 1848-ban Miskolcon kinyomtatták Tóth Lajos nyomdájában. A nyomtatvány 1 példánya megtalálható: Hadtörténelmi Levéltár. 1848–49-es iratok. 52/61. sz.

A Bécsi Légió zászlója

téren küzdött. A légió „isteni fiai” — Kossuth emlegette így őket — önfeláldozó elszántsággal harcoltak az 1849. január 21-i nagyszebeni ütközetben — ahol a légió kétharmad része megsemmisült — saját testükkel oltalmazták Bem tábornokot a vérteseiktől. A súlyos vérvesztéseket szenvedett erdélyi Bécsi Légiót végül is kivonták a harcból. A légióból életben maradt 24 főt — „kik... magukat szintén jelesen viselték” — Kossuth 1849. május 14-én Pestre küldte és elrendelte, hogy a Thomsdorf őrnagy vezetésével német újoncokból felállítandó portyázó csapatban tiszteknek osszák be őket.⁴⁴⁸

A Bécsi Légiónak egy másik, 80 főből álló csapatával a Perczel-hadtest 1849. január 19-i hadrendjében⁴⁴⁹ találkozunk. A Reichardt százados vezette alakulat március 20-án már a II. hadtest hadrendjében⁴⁵⁰ szerepelt. 1849. július közepén, a III. hadtest kötelékében, „Bécsi Csapat

⁴⁴⁸ OL. OHB 1849:7066. — Közli: KÖM XV. k., 312. o.

⁴⁴⁹ Hadtörténelmi Levéltár. 1848—49-es iratok. 2/11. sz.

⁴⁵⁰ Uo. 17/615. sz.

(Deutsch Legion)" néven, Weiss őrnagy vezetésével két század harcolt.⁴⁵¹

A Bécsi Légioról elmondottakat figyelembe véve nehéz eldönteni, melyik bécsi alakulat használta azt az 1849. augusztus 13-i fegyverletételkor a cári csapatok kezébe került és 1941-ben visszakapott piros-fehér-zöld selyemzászlót, amelynek mindkét oldalára Magyarország címerét festették, a címer alatt pedig a „Szabadság! Egyenlőség! Testvériség!”, valamint a „Wiener Legion für Ungarn” feliratot tüntették fel. A zászló a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében található.⁴⁵²

A *Német Légio* 1848 novemberében Giron Péter vezetésével alakult. A légio 1848 decemberében Nagyváradon avatta fel zászlóját, amelyen halálfejet viselt, alkárcsak a légio katonái a kalapjukon.⁴⁵³ A zászló részletesebb leírása még nem került elő. A légiót, amely említésre méltó hadisikereket nem ért el, 1849 júniusában fegyelmetlensége és gyávasága miatt feloszlatták, illetve a légio katonáinak egy részéből, új önkéntesekből, valamint a Bécsi Légio maradványaiból ún. német zászlóalj néven újjászervezték. Az 1849. július közepén a tiszai hadsereg Jászvitz-hadosztályában, „Német sereg” néven, 113 főből álló század harcolt.⁴⁵⁴

A *tirolói légiót* 1848 őszén tiroli vadászcsapat néven szervezték. A tiroli vadászok zászlóalját 1848. november 5-én Pesten a Múzeum téren avatták fel. „Zászlójukon koszorú és magyar színű szalag díszlett.⁴⁵⁵ A tiroli vadászcsapat a feldunai hadsereg, illetve az abból alakult VII. hadtest, később pedig Kazinczy ezredes hadosztályának kötelékében végig küzdötte a szabadságharcot. Nem ismeretes, mi történt zászlójával a szabadságharc leverése után.

A Budapesten élő franciákat 1848 őszén szabadcsapatba toborzó felhívás arról tudósított, hogy a szabadcsapat zászlója a magyar és a francia színeket fogja viselni.⁴⁵⁶

*

Az 1848—49-es szabadságharc honvédsége alakulatainak, pontosabban az alakulatok egy részének zászlóit sorra véve láthattuk, hogy a szabadságharc bukásakor más-más helyen és különböző módon lezajlott fegyverletételek során egyes zászlókat rúdjukról levéve elrejtettek (olykor csak a zászlószalagot), másokat kis darabokra téptek és a foszlányokat — rendszerint a tisztek — szétosztották maguk között. A zászlók többségének azonban az lett a sorsa, hogy a honvédsereg augusztusi és októberi kapitulációjakor, illetve néhány, a korábban elvesztett ütközetek során, az osztrákok, vagy a cári orosz hadsereg hadizsákmányává lett.

⁴⁵¹ A III. hadtest 1849. július 15-i hadrendje. A hadrend az 1900-as években, a Nemzeti Múzeum levéltárában, a Görgey-család iratai között szerepelt. A hadrendet közli *Tragor Ignác*: Vác története 1848—49-ben. Vác, 1908., 201—202. o.

⁴⁵² Leltári száma: 0024/Z1.

⁴⁵³ *Lehoczky*: Bereg megye... i. m. 138. o.

⁴⁵⁴ A tiszai hadsereg 1849. július 17-i hadrendje. Hadtörténelmi Levéltár. 1848—49-es iratok. 38/78. sz.

⁴⁵⁵ Nemzetőr, 1848. november 8.

⁴⁵⁶ *Lafite*: „Appel aux Français” (Felhívás a Francia Légio alakítására, 1848. szeptember 18.)

Ami az osztrákok kezébe került zászlókat illeti — számukat Aggházy Kamil⁴⁵⁷ 80-ra becsülte⁴⁵⁸ —, kevés kivétellel megsemmisítették őket. A megsemmisítést, amit a korábbiakban láttuk, csupán az 1., a 35. és a 43. honvédszászlóalj zászlója és esetleg még néhány más zászló került el. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a magyar forradalom vérbe fojtása, a honvédsereg tábornokainak akasztófára juttatása és honvédtisztek százainak bebörtönzése közepette, miért kellett megsemmisülniük az osztrákok birtokába jutott honvédszászlóknak. Haynau tábor-szernagy már 1849. július 20-án rögtönítelő bíróság útján való agyonlövétést helyezett kilátásba mindazoknak, „kik a nemzetöröknek a pártütőkhöz vonzó egyenruháját, vagy ... a magyar köztársaság jeleit, úgy mint háromszínű szalagokat, veres tollakat, stb. ... viselni merészelnének”,⁴⁵⁹ Nem volt veszélytelen természetesen a honvéd- és nemzetőrszászlók, vagy azok foszlányainak rejtegetése sem.

Az intervenció cári hadsereg birtokába jutott honvédszászlók számára vonatkozóan elsősorban a korabeli orosz hadtörténetírók, így H. N. Neidhardt és J. Tolstoy munkáiban találhatunk adatokat. Neidhardt idézte művében a Világosnál Görgei aláírásával ellátott, augusztus 13-án kelt hadianyag-átadási jegyzéket, amelyben 31 lovassági és 29 gyalogsági zászló szerepelt.⁴⁶⁰

A Világosnál átadott 60 honvédszászlón kívül is kerültek magyar hadi zászlók 1849-ben a cári hadsereg kezébe. Így a Tömösi szorosnál június 22-én vívott ütközetben 1 gyalogsági zászló;⁴⁶¹ a július 5-i uzoni ütközetben 1 gyalogsági zászló;⁴⁶² a július 6-i debrői ütközetben 2 gyalogsági zászló;⁴⁶³ a júliusi 17-i váci ütközetben 1 gyalogsági és 1 lovassági zászló;⁴⁶⁴ a július 31-i segesvári ütközetben 2 gyalogsági zászló.⁴⁶⁵ Az augusztus 2-án Debrecennél vívott ütközetben 1 gyalogsági zászlót,⁴⁶⁶ az augusztus 6-i nagycsúri ütközetben pedig 3 gyalogsági zászlót⁴⁶⁷ zsákmányoltak a cári csapatok. A Vécsey-hadtest augusztus 21-i borosjenői fegyverletételnél átadott zászlók számát illetően nincsenek egy véleményen az orosz hadtörténetírók; Neidhardt szerint csapataik 8 gyalogsági és 5 lovassági zászlót zsákmányoltak,⁴⁶⁸ Tolstoy viszont csupán csak 8 gyalogsági zászlót említ.⁴⁶⁹ Urbán ezredesnek Grotenhilm cári altábornagy utasítására Nagybányára bevonult csapatai — amint

⁴⁵⁷ Aggházy Kamil ezredes (1882—1954) a Hadimúzeum parancsnoka volt 1928-tól 1940-ig.

⁴⁵⁸ Aggházy Kamil: A szabadságharc honvédszászlói. Megjelent: Tükör, 1941. augusztus. 330—335. o. — Aggházy szerint a honvédsapátok az osztrákokkal és az oldalukon harcoló szerb, horvát és román felkelőkkel vívott ütközetekben kb. 20, Arad, Eszék, Pétervárad és Komárom feladásakor 35, az egyéb kisebb-nagyobb fegyverletételek során kb. 25 zászlót veszítettek. E mintegy 80 zászló között voltak nemzetőrségi, szabadcsapatos és népfelkelő zászlók is.

⁴⁵⁹ Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. k. r. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek. Első füzet. Buda. 1849., 119. o.

⁴⁶⁰ H. v. N. (Neidhardt): Bericht ... III. r. 77. o.

⁴⁶¹ Uo. I. r. 37. o.

⁴⁶² Uo. 150. o.

⁴⁶³ Uo. 134. o.

⁴⁶⁴ Dr. Tragor: i. m. 254. o.

⁴⁶⁵ H. v. H. (Neidhardt): Bericht ... III. r. 50. o.

⁴⁶⁶ Uo. 62. o.

⁴⁶⁷ Uo. 110. o.

⁴⁶⁸ Uo. 88. o.

⁴⁶⁹ J. Tolstoy: Relation des operations de Armée Russe en Hongrie. Paris, 1850., 176. o.

már említettük — 2 honvédzászlót találtak a városban.⁴⁷⁰ Munkács védőrsége az augusztus 26-i fegyverletételkor 1 zászlót adott át.⁴⁷¹

A Dévánál és Zsibónál átadott honvédzászlókra nincsenek adatok; Arad kapitulációjáról is csak annyi, hogy a városban talált hadianyagot a cári csapatok átadták az osztrákoknak.

Ha már a hadizsákmánnyá lett honvédzászlókról van szó, hadd említsük meg, hogy a honvédsereg is zsákmányolt zászlókat, mindenekelőtt az osztrákoktól és az oldalukon küzdő szerb, szlovák és horvát felkelőktől. A nemzetőrökből, népfelkelőkből és a szabadcsapatokból álló magyar sereg 1848. október 7-én Ozoránál 5 zászlót vett el az ellenségtől. A képviselőház október 6-i ülésén Balogh János képviselő bemutatta azt a zászlót, amelyet a honvédcsepatok a Tolna megyei Fövenynél a bródi határőrezredtől zsákmányoltak.⁴⁷² Az 1849. február 18-i kompolti ütközetben a 8. huszárezred katonái az Auersperg-vértesezred egyik osztályának zászlószalagját szerezték meg.⁴⁷³ Damjanich tábornok csapatainak hírnevét öregbítette a Ferenc József könnyű lovasrezredtől a március 5-i szolnoki ütközetben zsákmányolt zászlószalag. A szalagot Damjanich tábornok elküldte a Honvédelmi Bizottmánynak.⁴⁷⁴ Perczel tábornok csapatai 1849 tavaszán a bácskai hadjáratban 8 zászlót zsákmányoltak a szerb és a horvát felkelőktől.⁴⁷⁵ Perczel javaslatára Mészáros Lázár ideiglenes hadügyminiszter III. osztályú érdemrenddel tüntette ki „Hrabovszki István őrnagyot a' 32-ik serezedbeli zászlóaljnál; a' mindenhonnét ostrom sánczczal körülvelt Pétervárad felmentésére rendelt kiütés vezérletében; Kisácznál tanúsított vitéz és ügyes magaviseletéért; és ugyanott egy ágyú, egy lobogó elfoglalásáért”,⁴⁷⁶ Budavár május 21-i visszafoglalásakor a honvédcsepatok több osztrák zászlót zsákmányoltak. Az egyik ilyen zászlót 1885-ben kiállításon is bemutatatták.⁴⁷⁷ I. Miklós cár 1849. augusztus 31-én I. Ferenc Józsefnek írt levelében tapintatosan közölte a császárral, hogy azokat az osztrák zászlókat, amelyeket a szabadságharc folyamán a honvédcsepatok zsákmányoltak, sürgősen visszajuttatja.⁴⁷⁸

A honvédseregtől zsákmányolt zászlókat az intervenciós cári hadsereg Szentpétervárra vitte és a győzelem jeléül diadalmenetben hordozta körül a város utcáin.⁴⁷⁹ A zászlókat később átvitték Moszkvába és a Kremlben helyezték el. 1903-ban a tudományos kiküldetésben Moszkvába látogatott Réthy Lászlót, a Nemzeti Múzeum éremtárának igazgatóját a Kreml Történelmi Múzeumában kiállított 1848-as zászlók ihlették meg a „Honvédzászlók a Kremlben” című vers megírására.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a Világosnál zsákmányolt honvédzászlók a moszkvai Forradalmi Múzeum gyűjteményébe kerültek.

⁴⁷⁰ H. v. N. (Neidhardt): Bericht . . . i. m. III. r. 103. o.

⁴⁷¹ Uo. 92. o.

⁴⁷² Kossuth Hírlapja, 1848. október 8.

⁴⁷³ Közlöny, 1849. február 21.

⁴⁷⁴ Uo. 1849. március 8.

⁴⁷⁵ Kalauz . . . 78—80. o.

⁴⁷⁶ Közlöny, 1849. május 1.

⁴⁷⁷ Az 1848—49-i emlékek gyűjteménye . . . i. m. 478. fsz. 29. o.

⁴⁷⁸ A levelet közli Steier Lajos: Haynau és Paskievics (Budapest, é. n.) II. k., 416—417. o.

⁴⁷⁹ Allgemeine Pressburger Zeitung, 1849. 13. sz.

Az 1848—49-es hadi zászlók sorsa élénken foglalkoztatta a közvéleményt a szabadságharc bukását követő évtizedekben is. Különösen megnőtt az érdeklődés a lobogók iránt az 1867-es kiegyezés után, amikor ugrásszerűen fellendült a szabadságharc tárgyi és írásos emlékeinek gyűjtése és egyre-másra kerültek elő a fegyverletelkor megmenetelt és féltve őrzött honvédezászlók, zászlófoszlányok. A cári Oroszországba kivitt szabadságharcos lobogókról is sok adat került napvilágra a veterán honvédek visszaemlékezéseiben és minduntalan felmerült az óhaj: bárcsak hazatérhetnének egyszer! A Függetlenségi Párt néhány képviselője javasolta is, hogy a cártól kérjék vissza a szabadságharc zászlóit.

A hazafias közvélemény óhajával és törekvéseivel ellentétben a hivatalos szervek az Osztrák—Magyar Monarchia bukásáig egyetlen lépést sem tettek a zászlók hazakerüléséért, de még azért sem, hogy az Oroszországba került zászlókról legalább adatokat szerezzenek be. Nem használták ki még a milleneumi kiállítás megelőző, széles körű, szinte az egész Európára kiterjedő anyag- és adatgyűjtési munka lehetőségeit sem, jóllehet Dr. Szendrey János, aki a kormány megbízásából a milleneumi kiállítás hadtörténeti anyagát gyűjtötte, a cári Oroszországban is járt, de eredménytelenül tért haza. Ennek az enyhén szólva tartózkodó hozzáállásnak az okát főként abban kell keresnünk, hogy a magyar hivatalos szervek, az 1848—49-es szabadságharcnak az 1860-as évek végétől társadalmi síkon egyre fokozódó kultuszát figyelmen kívül hagyva, egyszerűen nem nyúltak olyan problémákhoz, amelyek a bécsi kormánykörök érdekeit, de főként a dinasztia érzékenységet sérthették volna. Az első világháború után ez a meggondolás már nem játszott szerepet, de felmerült egy még nagyobb akadály, a horthysta ellenforradalmi rendszernek a szocialista Szovjetunió iránti mélyszéges averziója, mely, legalábbis eleinte, háttérbe szorított minden más szempontot. Ami az 1930-as évek elejéig a 48-as zászlók hazahozatala ügyében történt, az magánjellegű kezdeményezés és törekvés volt. Lengyel Zoltán, egykori függetlenségi párti képviselő, újságíró és neves ügyvéd, a perbe fogott kommunisták ismert védője, levélben keresett meg több szovjet múzeumot és tájékozódott az 1849-ben Oroszországba vitt zászlókról, majd a válaszként kapott adatokat, sőt egyes zászlók fényképét is, lekötölte a lapokban. „A szabadságharc szent ereklyéi” című, 1934-ben megjelent cikkében,⁴⁸⁰ de már a korábbiakban is, igyekezett felkelteni az érdeklődést a 48-as zászlók ügye iránt. Lengyel Zoltán egy G. Levinson nevű amerikai ügyvéd közvetítésével a zászlók visszakérésére is állítólag lépéseket tett, de azok nem jártak sikerrel.

Lengyel Zoltán és mások ilyen irányú tevékenységének hatása alól az illetékes szervek sem vonhatták ki magukat, de tényleges lépésekre csak a Szovjetunió és Magyarország közötti diplomáciai kapcsolatok felvétele, 1934 februárja után szánták rá magukat. Ekkor már a Hadi-múzeum is napirendre tűzte a 48-as zászlók problémáját. A múzeum igazgatósága 1934. augusztus 3-án a honvédelmi miniszterhez felter-

⁴⁸⁰ Pesti Napló, 1934. július 22.

jesztést intézett,⁴⁸¹ és abban kérte annak megállapítását, hogy a Szovjetunióban milyen 1848-as zászlók vannak, azok hol találhatóak és lehet-e szó arról, hogy azokat Magyarország visszakapja. A felterjesztéshez csatolták a napilapoknak 1934 júliusában a 48-as zászlókról megjelent cikkeit is.

A Hadimúzeum felterjesztését a Honvédelmi Minisztérium továbbította a külügyminisztériumhoz, és így 1934—35-től kezdve a Szovjetunióban levő 48-as zászlók ügye diplomáciai útra terelődött. A külügyminisztérium utasítására Arnóthy—Jungertth Mihály moszkvai magyar követ 1935. május 17-én a moszkvai Forradalmi Múzeumban megtekintette az ott őrzött 1848-as zászlókat, amelyeket részére ez alkalomból egy külön teremben állítottak ki.⁴⁸² Jungertth a Forradalmi Múzeumban tett látogatása után jegyzéket intézett a Külügyi Népbiztossághoz és kérte, „hogy a szovjet múzeumokban őrzött összes 48-as zászlók és egyéb történelmi ereklyékről jegyzéket állítsanak össze . . .”, illetve közöljék vele; mely szovjet múzeumokban őriznek magyar hadi ereklyéket és azokat milyen leltári számokon tartják nyilván.⁴⁸³ Jungertth 1938. október 12-én azt jelentette a külügyminisztériumnak, hogy jegyzékére még választ nem kapott és így a zászlók fényképének beszerzésére sem tesz lépéseket. „Megjegyzendő azonban — írta jelentésében —, hogy a mai viszonyok között az ereklyék visszaszerzésére sok kilátás nincs.⁴⁸⁴

Jungertth követnek a zászlók visszaszerzésével kapcsolatos különböző jellegű tárgyalásai során 1935-től kezdve több ízben felmerült annak a lehetősége, hogy az 1848-as zászlók, vagy a zászlók egy részének visszaadása esetén a magyar kormány szabadon bocsátaná, illetve kiutasítaná az országból az életfogytiglanra ítélt Rákosi Mátyást.⁴⁸⁵

Az 1848-as zászlók hazahozatalára irányuló törekvések átmenetileg holtpontra jutottak amiatt, hogy a magyar kormány 1939 elején csatlakozott az antikomintern paktumhoz. A szovjet kormány az antikomintern paktumot egyes békeszerető országok, köztük a Szovjetunió ellen irányuló agresszív célú politikai egyezménynek tekintette, ezért 1939. február 2-án megszüntette budapesti követségét, s csupán a közvetett diplomáciai érintkezésre volt hajlandó. Február 5-én a moszkvai magyar követség beosztottait is hazarendelték.

Az 1939. augusztus 23-i szovjet—német megneemtámadási szerződés nyomán előállt új helyzet, valamint a Szovjetunió kormányának a szovjet—magyar közös határ létrejöttékor a magyar kormányhoz intézett üzenete Magyarország határainak tiszteletben tartásáról, lehetőséget nyitott a két ország kapcsolatainak normalizálására. A Szovjetunió 1939. szeptember 24-én helyreállította a közvetlen diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal, három nappal később pedig Kristóffy

⁴⁸¹ Hadt. Múz. 1945 előtti irattár, 144/Kt/1934. sz. Megtalálható: Hadt. Múz. Adattár: 78—72 sz.

⁴⁸² Uo. — A moszkvai magyar követség 289/1935. sz., 1935. május 20-án kelt jelentése. Másolat.

⁴⁸³ Uo. — A moszkvai magyar követség 13/Főn—1938. sz., 1938. június 10-én kelt szigorúan bizalmas jelentése. Másolat.

⁴⁸⁴ Uo. — A moszkvai magyar követség 204/biz. sz., 1938. október 12-én kelt jelentése. Másolat.

⁴⁸⁵ Ua. mint a 483. sz. jegyzet.

József, a moszkvai új magyar követ átadta megbízólevelét Kalinyinnak, a Legfelsőbb Tanács elnökének. Kalinyin a követ bemutatkozásakor hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió fejleszteni kívánja Magyarországgal a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokat. Ennek a szándékának a jegyében született meg az első szovjet—magyar kereskedelmi szerződés.

1941 januárjában a szovjet kormány maga ajánlotta fel a magyar kormánynak, hogy az 1848-as honvédszászlókat visszaadja Magyarországnak. Ez a döntés egyrészt a Szovjetunió békés külpolitikájából és ennek megfelelően a jószomszédi viszonyra irányuló törekvéséből következett, másrészt kifejezte a szovjet népnek a magyar nép és szabadságharcos múltja iránti megbecsülését is.

A szovjet kormány döntésével kapcsolatban a Magyar Távirati Iroda a következőket jelentette Berlinből:

„A Berliner Börsenzeitung jelenti Budapestről, hogy az orosz kormány visszaadja Magyarországnak a szabadságharc folyamán zsákmányolt magyar zászlókat. Budapest véleménye szerint — írta a lap — ebben a cselekedetben is a Magyarország és a Szovjetunió közötti baráti kapcsolatok jutnak kifejezésre.”⁴⁸⁶

Hasonló hangnemű telefonjelentést küldött az *Új Nemzedék* római munkatársa is:

„Az olasz sajtó arról ad hírt, hogy a szovjet kormány felajánlotta a magyar kormánynak az 1849-ben zsákmányolt magyar zászlók visszaadását... A budapesti kormány az orosz kormánynak ezt az udvariasági gesztusát köszönettel vette tudomásul és rámutatott azokra a kitűnő kapcsolatokra, amelyek Magyarországot nagy északi szomszédjához fűzik.”⁴⁸⁷

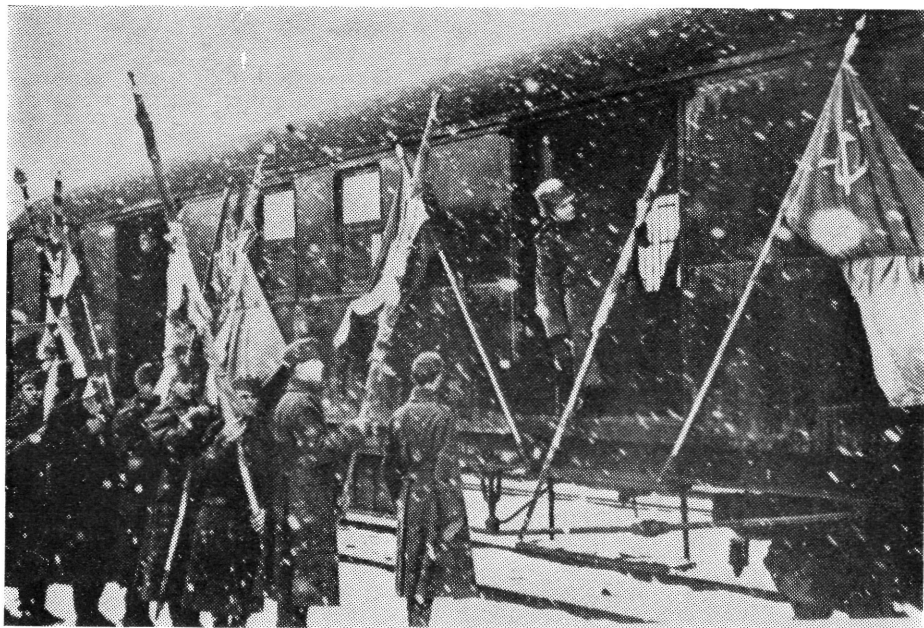
Jellemző, hogy a magyar lapok többsége a szovjet kormány döntésével kapcsolatban csak a német és az olasz sajtóreagálásokat idézte, de a Szovjetuniónak ezt a lépését saját maga nem értékelte. Elvértve akadt csak olyan sajtómegnyilvánulás, amely az igazi nemzeti érdek és a társadalmi haladás szemszögéből vizsgálta a zászlók hazatérését és azt vallotta, hogy a 48-as zászlók „... a magyar nemzeti szabadság és állami függetlenség szimbólumai... nem élettelen, kihűlt ereklyék, hanem eleven valóságok, mert a Szabadság eszméje, melyért őket valaha fennen lobogtatták, nem múló divat, nem sápadt kísértetté halványuló korszellem”⁴⁸⁸

A szovjet és a magyar kormány képviselői között lezajlott előzetes tárgyalások után, 1941. március 20-án Moszkvában, a Vörös Hadsereg Központi Házában került sor a 48-as honvédszászlók ünnepélyes átadására. Az átadási ünnepségen szovjet részről jelen volt Szoboljev külügyi népbiztoshelyettes, Tyulenyev hadseregtábornok, Trubeckoj altábornagy, Geraszimov vezérőrnagy, Moszkva helyőrségparancsnoka, Pityerszkij, a Forradalmi Múzeum megbízott vezetője és mások. Kristóffy József magyar követ és Faraghó Gábor tábornok, katonai attasé

⁴⁸⁶ Magyar Nemzet, 1941. január 11.

⁴⁸⁷ Új Nemzedék, 1941. 7. sz.

⁴⁸⁸ Magyar Nemzet, 1941. január 14.

A visszaadott 48-as zászlókat 1941. március 23-án Lavocsnéban berakják a különvonatba

megérkezésekor a zenekar a Himnuszt és az Internacionálét játszotta. A díszszázad parancsnokának jelentése után a magyar követ és az attasé ellépett a díszszázad és a zászlós század arcvonala előtt.

A zászlókat a szovjet kormány nevében Tyulenyev hadseregtábornok adta át a Kristóffy József magyar követnek. Az átadás közben ismét eljátszották a két ország himnuszát. A zászlók visszaadásáról szóló okmányok aláírása után Tyulenyev hadseregtábornok és Kristóffy József követ mondott beszédet.

Az átadott 56 zászlóval még aznap este elindult a különvonat Moszkvából a Kijevi pályaudvarról a szovjet—magyar határra. A vonat indulásakor a kivonult díszszázad tisztegett. A különvonaton elhelyezett zászlóknál szovjet tiszti iskolások álltak díszőrséget. A vonattal utazott Dragon ezredes és Szemjonov alezredes, szovjet vezérkari tisztek, valamint Faraghó Gábor tábornok, katonai attasé.

A különvonat március 23-án érkezett meg Lavocsnéba, a határállomásra. Oda futott be aznap délután az a szerelvény is, amely a zászlók átvételére kirendelt 17 tagú magyar tiszti küldöttséggel és díszőrséggel 22-én indult el Budapestről. A magyar küldöttséget Ljaktyerov Nyikolaj ezredes, budapesti szovjet katonai attasé is elkísérte.

Az ünnepélyes átadás Lavocsne fellobogózott vasútállomásán zajlott le, ahol a magyar tiszti küldöttség megérkezésekor már felsora-

koztak a kivezényelt szovjet alakulatok; a zászlós század, a zenekar, egy díszszakasz és a zászlókat kísérő szovjet tiszti iskolások raja. Velük szemben állt föl a zászlók átvételére kirendelt 28 honvéd. Geraszimov ezredes a szovjet kormány nevében e szavakkal adta át a zászlókat Schweitzer István altábornagynak, a magyar tiszti küldöttség vezetőjének:

„A szovjet kormány elhatározta, hogy azokat a zászlókat, amelyek a magyar szabadságáért folytatott, de kedvezőtlen kimenetelű harcok után az oroszok birtokába kerültek, visszaadja Magyarországnak.”

Schweitzer altábornagy válaszában többek között ezeket mondta:

„A magyar kormány a legmagasabbra értékeli a szovjet kormány-nak azt az elhatározását, hogy a szabadságért vívott harcunk szé-rencsétlen kimenetele után orosz kézre került honvédzászlókat vissza-adja. Biztosíthatjuk az orosz nemzetet, hogy ezt a gesztusát a magyar nemzet sohasem fogja elfelejteni.”

Schweitzer István magyar nyelvű köszöntő szavai után Geraszimov ezredes még hozzátette:

„Ez az emlékezetes nap bizonyára méginkább kimélyíti a két nép közötti jóviszonyt.”⁴⁸⁹

Ezután felhangzott a magyar Himnusz és a szovjet katonák a kezükben tartott 48-as lobogókat a magyar honvédeknek adták át, akik elhelyezték azokat a különvonaton. Az átadási ünnepséget a kivonult szovjet alakulatok díszmenete zárta be.

A sarló-kalapácsos szovjet vörös zászlóval és a magyar lobogóval díszített különvonat délután 3 órakor indult vissza Magyarországra. A zászlósvonat útvonalába eső állomásokon: Volócon, Szolyván, Szentmiklóson, Munkácscon, Hatvanban stb. ezek és ezek ünnepelték mély megilletődöttséggel a Szovjetunióból hazatért szabadságharcos ereklýeket. Azokon az állomásokon, ahová a vonat éjszaka érkezett, a lakosság fáklyákkal és gyertyákkal fogadta.

A különvonat március 21-én reggel 9 órakor a Himnusz hangjai mellett futott be a Keleti pályaudvarra, ahol hatalmas tömeg jelenlétében, ünnepélyesen fogadták. A Keleti pályaudvarról a zászlókat a Hősök terére vitték, majd onnan megindult a menet a Várba, a Görgei-szoborhoz. Amikor a Bólyai Akadémia zászlóvivő díszszázada a Lánchídra ért, a Dunán a folyamórség őrnaszádja 21 díszlövést adott le a szabadságharcos lobogók tiszteletére. A Görgei-szobornál rendezett ünnepségen részt vett a kormány többi tagja és megjelent Saranov szovjet követ is. Az ünnepség végén Littay András tábornok vette át a honvédség nevében a 48-as zászlókat, amelyeket a Hadi-múzeumban helyeztek el.⁴⁹⁰

A Szovjetuniónak az 1848-as honvédzászlók visszaadásával Magyar-

⁴⁸⁹ Magyar Katonai Szemle, 1941. 775—777. o., Pesti Hírlap, 1941. március 25.

⁴⁹⁰ A korabeli napilapok több hasábos cikkekben számoltak be a honvédzászlók buda-pesti fogadtatásáról; Reggeli Magyarország, 1941. március 25., Esti Kurír, 1941. március 24., Magyarország, 1941. március 24., Pest, 1941. március 24., Kis Újság, 1941. március 25., Pesti Hírlap, 1941. március 25., Népszava, 1941. március 25., Nemzeti Újság, 1941. március 25., Friss Újság, 1941. március 25., Újság, 1941. március 25., Magyar Nemzet, 1941. március 25., Füg-gelenség, 1941. március 25., Esti Újság, 1941. március 24., stb.

ország iránt kinyilvánított baráti gesztusát az ország haladó erői nagyra értékelték.

„Az antifasiszta magyar tömegek a Szovjetunióknak ezt a lépését úgy értékelték, mint Magyarország függetlenségének és szabadságának elismerését — emlékezett vissza Kállai Gyula. — A zászlók Budapestre érkezésének napját a munkásság lelkesedése valóságos ünnepnappá avatta. A katonai díszszázadot, amely a Keleti pályaudvarról a magyar nép szabadságszeretetének élő szimbólumait a Várba vitte, Budapest dolgozói lelkes, örömteli hangulatban követték, s a hosszú útvonalon melegen tüntettek a magyar—szovjet barátság mellett. A Tanácsköztársaság bukása óta ekkor csendültek fel először Magyarországon nyilvánosan az Internacionálé hangjai.”⁴⁹¹

A *Népszava* „A zászlók visszatérnek” című vezércikkében üdvözölte és méltatta a szabadságharcos lobogók hazatérését. „A magyar szabadságharcosok kezéből — írta többek között a lap — 1849-ben két önkényuralkodó hadserege kicsavarta azokat a forradalmi zászlókat, amelyek alatt Petőfi Sándorok és Táncsics Mihályok az ország demokratizálását követelték. A levert forradalom után a polgárság elvesztette forradalmi lendületét, a parasztok és a munkások helyett a fellebbező álló osztályokkal szövetkezett, romantikus mázzal vont a szabadságharc emlékét, és tudatosan küldte feledésbe azokat a radikális reformeszméket, amelyeket az elragadott zászlók jelképeztek.

A zászlók most visszatérnek. Visszatérnek, és vissza kell hozniok a régi márciusi szellemet is, vissza kell hozniok a szabadság gondolatot, vissza kell hozniok az egyenlőség elvét, amely azóta megnőtt, kitelebélyesedett, és már nemcsak a politikai, de a gazdasági területre is érvényes kell hogy legyen, vissza kell hozniok a testvériség eszméjét, amely a fejlődés során új értelmet nyert, és ma már a kollektív társadalmi munkát jelenti. Egy olyan korban, amelyben tort ül a demagógia, és amelyben politikai divattá lett a gondolatok meghamisítása, a szabadságeszme elsikkasztása, úgy jönnek vissza ezek a zászlók, mint a lelkiismeret. Ennek a lelkiismeretnek fel kell ráznia a közvéleményt, vissza kell adnia a már-már elveszett társadalomtudatot. A visszaküldött zászlókkal együtt vissza kell térnie a gondolatnak és a harci szellemnek is.”⁴⁹²

Az uralkodó osztályok — különösen azok szélsőséges fasiszta rétegei — a 48-as honvédezászlók hazatérését természetesen saját reakciós céljaik érdekében igyekeztek kihasználni. Egyrészt mindent elkövettek, hogy a szovjet kormány baráti gesztusának jelentőségét csökkentsék és gátat vessenek a Szovjetunió iránti rokonszenv fokozódásának, másrészt arra törekedtek, hogy a szabadságharc után 92 évvel visszatért honvéde lobogók gerjesztette őszinte, hazafias érzéseket a nacionalizmus medrébe tereljék. Március 28-án például 25 nyilas képviselő azzal az ürüggyel jelent meg a Hadimúzeumban, hogy a honvédezászlókat akarják lefényképezni, ugyanakkor azonban „saját

⁴⁹¹ Esti Hírlap, 1966. március 22.

⁴⁹² Népszava, 1941. március 23.

magukról készítettek csoportképeket a zászlók között, azt a látszatot keltették, mint hogyha ezzel a fényképezéssel propaganda célokat szolgálnának, melyhez háttérül a Hadimúzeumot és ezen belül a szabadságharc zászlókat használták volna.”⁴⁹³

A honvédszászlók visszaadását Bartha Károly szolgálaton kívüli tábornoszernagy, honvédelmi miniszter 1941. március 23-án a honvédség nevében az alábbi levélben köszönte meg Tyimosenko szovjet tábornagynak, hadügyi népbiztosnak:

„Tábornagy Úr!

Abban a pillanatban, amidőn Nagyméltóságod szíves közbenjárására 1848—49-es szabadságharcunk zászlói visszatértek magyar földre, van szerencsém Önt arra kérni, hogy fogadja a m. kir. hadsereg legőszintébb köszönetét és az én személyes hálámat ama lovagias tettért, amellyel Ön ezeket az értékes katonai ereklyéket nekünk visszaadni szíves volt.

Fogadja Nagyméltóságod megkülönböztetett tiszteletem kifejezését.”⁴⁹⁴

A Szovjetunióból visszatért 1848—49-es zászlókat a Hadimúzeum igazgatósága 1941. március 25-én délelőtt bemutatta a tudományos élet meghívott képviselőinek.

A moszkvai Forradalmi Múzeumnak a zászlókhoz mellékelt jegyzéke⁴⁹⁵ szerint az átadott 56 zászló hovatartozásilag így oszlott meg:

Görgei-hadtest ⁴⁹⁶	18 db
Vécsey-hadtest	1 db
Bem-hadtest	18 db
Kazinczy-hadosztály	1 db
Ismeretlen hadtest	18 db

A visszakapott zászlók között 35 szabványos honvédszászló volt, ezek közül 6-nál az országcímert korona nélkül tüntették fel, tehát vagy olyan alakulatoké lehettek, amelyek 1849. április 14-e után eltávolították zászlójukról a királyi koronát, vagy amelyeket a detronizációt követően állítottak fel. A zászlók közül 6 szabványos zászlón a fegyverletétel során végrehajtott megcsonkítás nyomai látszottak. Ugyancsak 6 zászlón megycímer szerepelt. A zászlók közül csak néhányánál lehetett a használó alakulatot megállapítani.

Ezek a következők voltak:

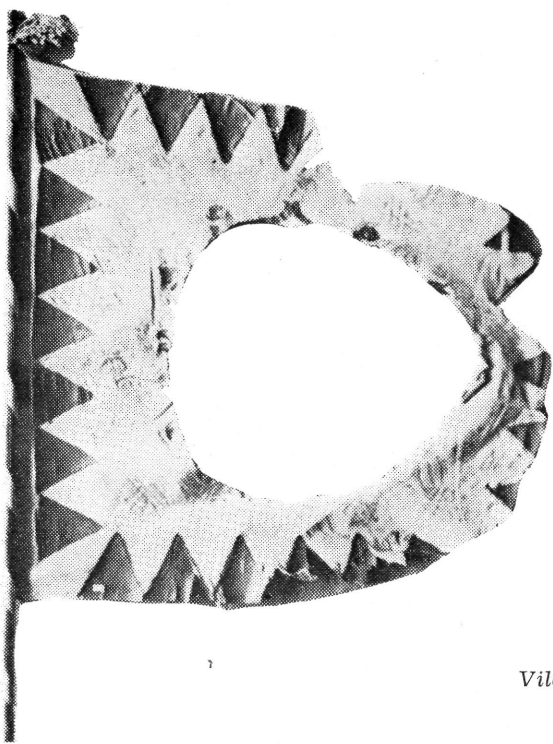
- 50. honvédszászlóalj (Hunyadi-csapat)
- 10. (Vilmos-) huszárezred (2 zászló)

⁴⁹³ Hadt. Múz. 1945 előtti irattár. 192/Kt./1941. sz., Megtalálható: Hadt. Múz. Adattár: 78—72. sz.

⁴⁹⁴ Hadt. Múz. 1945 előtti irattár. HM 26 155 (Elnöki/B.) osztály 1941. A francia nyelvű eredeti okirat hitelesített fordítása. Megtalálható: Hadt. Múz. Adattár: 78—72. sz.

⁴⁹⁵ A jegyzék megtalálható: Hadt. Múz. Adattár: 78—72. sz.

⁴⁹⁶ A Görgei-hadtest megjelölésén itt természetesen nem csupán a feldunai hadseregből alakult VII. hadtestet kell értenünk — ezt a hadtestet egy ideig Görgei vezényelte, de 1849 áprilisában már Gáspár tábornok, később pedig Pöltenberg tábornok volt a hadtest parancsnoka — hanem az I., a III. és a VII. hadtestből álló egész feldunai hadsereget, amelynek főparancsnoka Görgei volt.

Világosnál megcsonkított honvédszászló

Bécsi Légió
Tolna megyei nemzetőrség
Torda—Aranyos megyei nemzetőrség (2 zászló)
Bocskai-csapat lovas önkéntesei, vagy a
17. (Bocskai-) huszárezred.

A zászlókból 10, piros—fehér—zöld alapszínű, 2 pedig vörös színű volt. A piros—fehér—zöld zászlókból 7 lobogón semmilyen felirat nem szerepelt, 3 zászlón pedig a következők:

„Borúra derű”

„Győzni vagy halni”

„Eljen a haza — Keszthely m. város közönsége 1848”

Az 56 zászló közül egyetlen egyre III. osztályú érdemrend volt tűzve. Az együttes helytállásáért kitüntetett honvédszászlóalj — hadrendi száma nem deríthető ki — a Görgei-hadtesthez tartozott.

13 zászlóra erősítettek egy vagy több zászlószalagot. A szalagok egy részén szerepelt csak felirat, ezek az alábbiak:

„Hazánkért Szabadságunkért”

„Győznek vagy meghalnak a hazáért”

„Hazáért Szabadságért Alkotmányért”

„Előre A Hazáért”

„X. huszárezred 1848. október 8.”

„A független hazáért!” „A Vilmos huszárok zászlaja”

A 35 szabványos zászlón belül is 12 féle típust lehetett megkülönböztetni, ami arra vall, hogy 1848—49-ben a reguláris alakulatok zászlóinál az egyöntetűséget csak bizonyos fokig sikerült elérni.

A Szovjetunió 1941-ben a szabadságharcos lobogók visszaadásával nemcsak baráti közeledésének és a magyar nép szabadságharcos múltja iránti megbecsülésének akarta tanújelét adni, hanem egyúttal figyelmeztetni is kívánta az ország akkori vezetőit, hogy veszélyes útra léptek, amikor a hitlerista Németországgal szövetkeztek.

„Az 1848-as zászlók visszaadása — írta Révai József — figyelmeztetés volt Magyarország akkori urai felé, ne engedjete a német csábitásnak, ne hallgassatok a német szirénhangokra.”

A horthysta vezető körök azonban nem vették figyelembe a jóindulatú figyelmeztetést, nem változtattak az országot háborúba, pusztulásba vivő külpolitikai irányvonalukon. A 48-as zászlók visszaadása után néhány hónappal Magyarország a fasiszta Németország oldalán háborút kezdett a Szovjetunió ellen.

1945-ben a Magyarország felszabadításáért küzdő szovjet csapatok a dunántúli Somlóvár községben találtak rá azokra a 48-as honvédezászlókra, amelyeket 1941-ben kormányuk Magyarországnak visszaadott. E zászlók — és velük együtt a Hadimúzeumnak Somlóvárra kitelepített teljes zászlógyűjteménye — a Vörös Hadsereg hadiszakmánya lett, és kiszállították a Szovjetunióba. A Szovjetunió azonban nem szándékozott ezeket a magyar nemzeti ereklyéket magának megtartani. A szovjet kormány 1948-ban, Magyarország felszabadításának 3. évfordulója és az 1848—49-es szabadságharc centenáriuma alkalmából, az 1848-as honvédezászlókat másodszer is visszaadta Magyarországnak.

A zászlók ünnepélyes visszaadására az 1948. április 4-i felszabadulási ünnepség keretében, a Hősök terén került sor. Az ünnepség első részében Tildy Zoltán köztársasági elnök, Szakasits Árpád miniszterelnökhelyettes és Puskin, a Szovjetunió nagykövete mondott beszédet, méltatva az ország felszabadulásának jelentőségét. Ezután Kuraszov vezérezredes, az ünnepségre érkezett szovjet tiszti küldöttség vezetője, a szovjet kormány nevében az alábbi szavakkal adta át a zászlókat:

„A szovjet nép mindig nagyra értékelte a magyarság forradalmi hagyományait és igyekezett e néppel barátságban élni. Ennek megnyilvánulása volt 1941-ben is a 48-as zászlók átadása. De Magyarország régi urai nem becsülték meg a szovjet kormány baráti közeledését. A szovjet hadsereg a német és magyar fasizmussal vívott harcokban visszaszerezte a magyar szabadságnak e drága ereklyéit azoktól, akik mindent elpusztítottak, ami a magyar nép hősi múltjára emlékeztet.

Az új magyar demokrácia reményt nyújt arra, hogy külső vagy belső reakciós erőknek nem fog sikerülni Magyarországot újra a kül-

földi imperializmus eszközévé süllyeszteni. A szovjet nép meggyőződése, hogy ezek a zászlók végre igazi gazdáik, a magyar nép kezébe kerülnek és azokat, mint a magyar függetlenségnek és a szovjet nép barátságának jelképét fogják őrizni.”⁴⁹⁷

A 203 hadi zászlót, köztük a szabadságharcos lobogókat, a honvédség nevében Pálffy György altábornagy a honvédség felügyelője vette át és köszönte meg. Pálffy altábornagy Kuraszov vezérezeredes szavaira a következőképpen válaszolt:

„Ebben az ajándékban, mi honvédek, demokratikus honvédségünk eddigi megtett útjának értékelését és további fejlődésébe vetett bizalmat látjuk és köszönjük. Büszkék vagyunk arra, hogy a mi kezünk ragadja meg és emeli magasra ezeket a szabadságért és függetlenségért vívott harcokban vérrel megszentelt zászlókat. Ígérjük, hogy méltóak leszünk e nagy hagyományokhoz, ápoljuk és tovább fejlesztjük a magyar szabadságharcos katonaevényeket. Büszkék vagyunk arra, hogy ezeket a zászlókat a fasizmust legyőző és hazánkat felszabadító hadseregtől, a békének, szabadságnak és emberi haladásnak sziklaszilárd és legyőzhetetlen őrzőjétől vettük át. Ígérjük, hogy méltóak leszünk a világ legnagyobb és legjobb hadseregének szövetségére, s a magunk helyén megbízható őrei leszünk népünk szabadságának, függetlenségének, boldogabb jövőjének és békéjének.”⁴⁹⁸

A beszédek elhangzása után ágyúlövések hangja és az ünnepségre felvonult budapesti dolgozók százezreinek lelkes éljenzése közepette vették át a Honvéd Kossuth Akadémia növendékei a szovjet katonáktól a 48-as honvédzászlókat és a többi magyar hadi zászlót. Az átadási ünnepséget az Andrássy úton (ma Népköztársaság útja) megrendezett díszszemle követte. A díszmenet élén az 1848—49-es szabadságharc lobogóit vitték. A díszmenet után a honvédalakulatok a visszakapott hadi zászlókkal a Szabadság téri szovjet hősi emlékmű előtt tisztelegtek.

Az 1948. április 4-én visszakapott zászlókat ideiglenesen a Nemzeti Múzeumban helyezték el. 1948 szeptemberében, a „100 éves a Honvédség” ünnepi hét keretében, a néphadsereg vette át azokat. 1948. szeptember 12-én az 1848—49-es szabadságharc hadi zászlói végleges és méltó helyükre, a Hadtörténeti Múzeumba kerültek.

*

Az 1848—49-es forradalom és szabadságharc hadi zászlóiról, azok történetéről — amint jelen tanulmány adatainak hézagossága is bizonyítja — még korántsem rendelkezünk kerek, egész, befejezett ismeretekkel. Igen számottevő még a fehér folt, a megfejtésre váró probléma, de szerfelett sok a felkutatásra érdemes adat is.

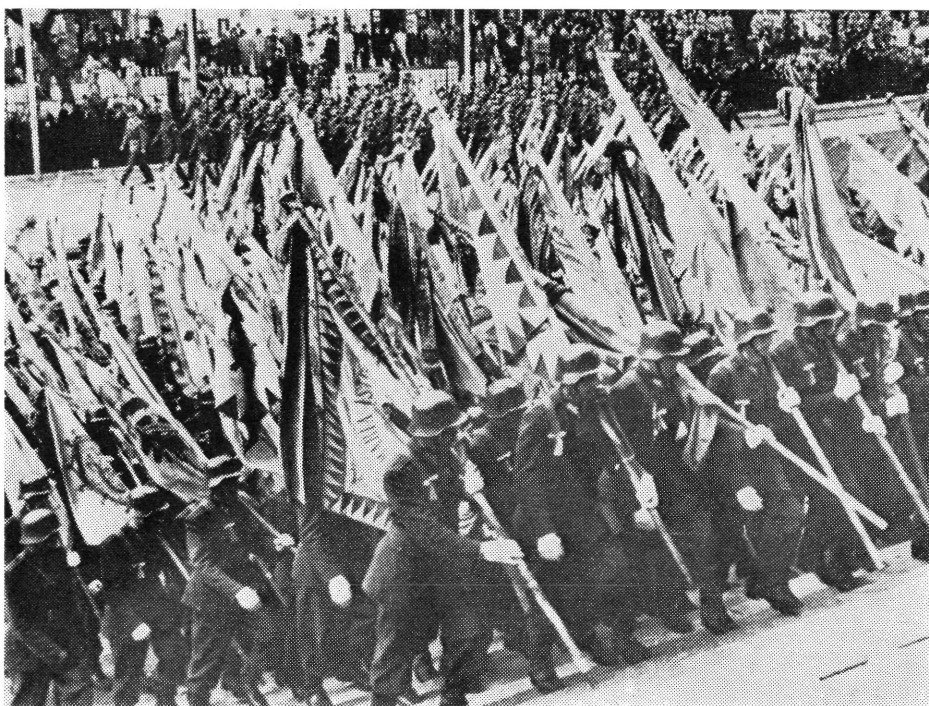
A további kutatómunka egyik feltétele annak a pontos felmérése, hogy az országban, főleg a fővárosi és vidéki múzeumokban és más kultúrintézményekben, milyen 1848—49-es zászlóemlékeket őriznek.

⁴⁹⁷ Szabad Nép, 1948. április 6.

⁴⁹⁸ Uo.

A 48-as zászlók átadási ünnepsége 1948. április 4-én a Hősök terén

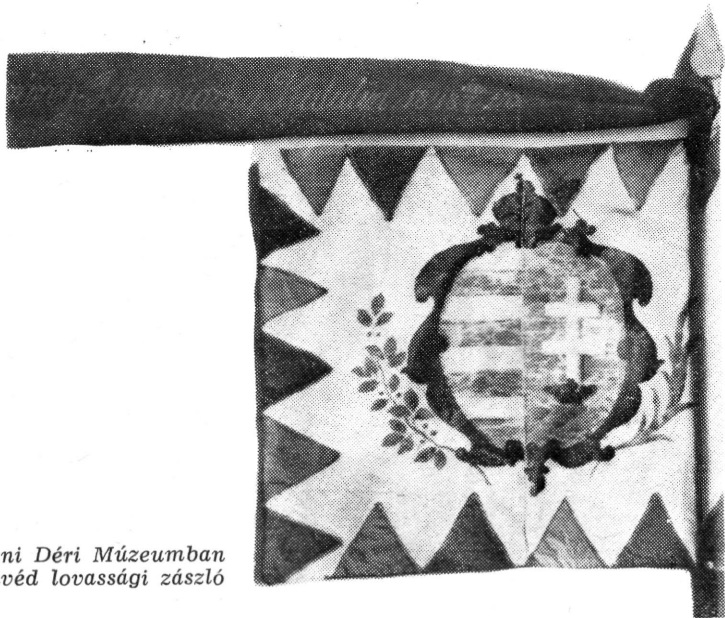
A Szovjetuniótól visszakapott honvédszászlókat 1948. április 4-én beviszik a Nemzeti Múzeumba

Itt jegyzem meg, csupán példaképpen, hogy a debreceni Déri Múzeum gyűjteményében, a debreceni Református Kollégium könyvtárában, illetve múzeumában, továbbá a szombathelyi Savaria Múzeumban néhány olyan ismeretlen honvédszászló található, melyeknek kiléte megállapítható lenne. Állításom illusztrálására utalok egy példára; a Déri Múzeum gyűjteményében van egy szabványos lovassági zászló, amelynek zászlószalagján a következő felirat olvasható: „Szent-Ivány-Jezermiczky Katalin — 1848. évi október 1.”. A névből és a dátumból a zászlót használó 1848-as huszáralakulat bizonyára kideríthető.

A nemzetőrség, a népfelkelés, gerillacsapatok, de még a honvédsereg zászlóira is feltehetően vannak adatok a különböző fővárosi és vidéki levéltárak — főleg a városi és a megyei levéltárak — 1848—49-es iratanyagában.

Az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében levő nemzetőr- és honvédszászlók javarészeről már említést tettünk, de nem szóltunk még két olyan honvédszászlóról, amelyek hovatarozása nem ismert ugyan, kilétük megállapítása azonban nem tekinthető reménytelennek. Az egyik zászlót⁴⁹⁹ 1873-ban Jókai Mórnak küldte meg a

⁴⁹⁹ Leltári száma: 0163/Z1.

*A debreceni Déri Múzeumban
őrzött honvéd lovassági zászló*

csehországi Mseno helységből egy Ulicius nevű szatócs — küldeményéhez cseh nyelvű levelet is mellékelve. Ebből kiderült; a zászló 1851-ben egy Jani János nevű bujdosó 48-as honvédtől került hozzá. A bujdosó, aki beteg volt és nyomorgott, alakulatának a szabadságharc bukásakor megmentett zászlóját 10 forintért zálogba adta Uliciusnak és ígéretét vette, hogy azt 3 évig nem fogja kiadni a kezéből. Végül felhatalmazta a kereskedőt, ha 3 évig nem váltja ki a zászlót, küldje el azt Magyarországra Kossuthnak, aki akkorra már bizonyára otthon lesz, de ha nem lenne, juttassa el valakinek, akit arra méltónak talál. A bujdosó többé nem jelentkezett és 22 év múltán Ulicius választása Jókai Mórra esett.⁵⁰⁰ Jókai az igen jó állapotban levő, szabványos honvédzászlót 1876-ban a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta,⁵⁰¹ az pedig 1936-ban átadta a Hadimúzeumnak.

A másik zászlót⁵⁰² Eszék várának 1849. február 13-i feladásakor Gutta József eszéki szabó rejtette el. A zászló tőle először a zombori dalárdához, majd Hevesi Károlyhoz, végül pedig Hollán Ernőhöz került, aki azt 1899-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.⁵⁰³ A zászló hovatarozásának megállapításához részben a fent említett személyek esetleg előkerülő visszaemlékezései, részben pedig az eszéki vár őrségét képező alakulatok⁵⁰⁴ története nyújthatnak adatokat.

⁵⁰⁰ Vasárnapi Ujság, 1873. július 6.

⁵⁰¹ Kalauz . . . 84. o.

⁵⁰² Leltári száma: 0044/Z1.

⁵⁰³ Kalauz . . . 83. o.

⁵⁰⁴ Eszék védőrsége a vár feladásakor 1849. február 13-án: 36. honvédzászlóalj, 41. honvédzászlóalj, 2. gyalogezred 3. osztálya, 51. honvédzászlóalj, 60. gyalogezred 6. osztálya, 50. honvédzászlóalj, 3. osztálya, 1. vadászrezd 1. osztálya.

*Honvéd lovassági zászló
a szombathelyi
Savaria Múzeumban*

A Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében van néhány olyan nem szabványos zászló is, amelyekről elegendő adat áll rendelkezésre ahhoz, hogy több-kevesebb kutatómunkával fény derülhessen múltjukra, történetükre. Az 1930-as években Zomborról került Budapestre, 1958-ban pedig a múzeum gyűjteményébe az a zászló, amelyet Karácson István hordozott a délvidéki hadszíntéren. A családi hagyomány szerint a zászló két napig ott lengett Szenttamás sáncain is, végül pedig Perczel tábornok a zászlótartónak ajándékozta. Ebben az esetben a zászlótartó neve a kiindulópont, ahonnan elindulhatunk, hogy megtaláljuk azt a népfelkelő, vagy nemzetőralakulatot, esetleg honvédzászlóaljat, amely e zászló alatt küzdött. Ez a zászló⁵⁰⁵ figyelemreméltó azért is, mert különbözik minden más 48-as zászlótól. A selyemből varrt zászlólap közepén ugyanis egy olyan applikált címer van (csak a zászlólap egyik oldalán), amelyben az úgynevezett vágások nem váltakozva piros—fehérek, hanem a nemzeti színt adják. Ugyancsak a nemzeti színekből rakták össze a címer fölé helyezett magyar koronát is. A zászlólap szabad széleit különben, a szabványos zászlókéhoz hasonlóan, vörös és zöld háromszögek szegélyezik.

Ugyancsak a Délvidékről, Bajmok községből származik a Hadtörténeti Múzeum egy másik zászlója, mely még 1941-ben került gyűjteménybe.⁵⁰⁶ A fecskéfark szabású, piros—fehér—zöld selyemzászlóra csupán a történelmi jelentőségű forradalmi esztendőre, 1848-ra utaló „48-as” számot festették. A zászló története egy Herger nevű huszár-

⁵⁰⁵ Leltári száma: 0672/Z1.

⁵⁰⁶ Leltári száma: 0166/Z1.

főhadnaggyal forrt össze, aki a harctéren állítólag állandóan magánál hordozta a zászlót. A szabadságharc végén az üldöztetés elől menekülve végül is kénytelen volt megválni a zászlótól; Újvidéken az őt bújtató Pekló Jakabnak ajándékozta. Nem valószínű, már csak a zászló külalakjára való tekintettel sem, hogy a lobogót harcba vitték volna. Az azonban feltétlenül érdeklő a kutatót: mi tette a zászlót olyan becsessé Herger főhadnagy számára, akiről viszont azt kellene megtudni, melyik huszáralakulatnál szolgált.

*

Az 1848—49-es magyar szabadságharc zászlóemlékei viszonylag nagy számban találhatók külföldi múzeumokban is. A 48-as hadi zászlókkal, azok történetével kapcsolatos kutatómunkát tehát külföldre is ki kell terjeszteni. Elsősorban annak a felmérése fontos, mely külföldi országokban, hol és milyen 1848-as zászlóereklét őriznek. Ez a felmérés, ha nem is száz százalékos eredménnyel, már megtörtént Romániában,⁵⁰⁷ ahol hazánkon kívül legtöbb 48-as magyar zászlóemlék van. Ennek az a magyarázata, hogy az 1848—49-es honvédsapatok zöme Erdély, tehát a mai Román Szocialista Köztársaság területén rakta le a fegyvert, illetve bomlott fel.

Az eddigi, de a még korántsem befejezett romániai zászlókutatás mérlege: a jelentősebb erdélyi múzeumok közül csak a kolozsvári és az aradi múzeumban őriznek 1848-as magyar hadi zászlókat; amíg azonban a kolozsvári múzeum gyűjteményében csak néhány ilyen tárgy van, addig az aradi múzeum gyűjteményében igen sok zászlóemlékét őrzik a magyar szabadságharcnak.

A kolozsvári múzeum 1848-as zászlói korábban az Erdélyi Múzeum-egyesület gyűjteményében voltak. Az egyesület régi leltári nyilvántartásának feldolgozása még kezdeti stádiumban van, s így a Kolozsváron található 48-as magyar zászlóanyag történeti adatai egyelőre nem szerezhetők meg. A kolozsvári múzeumban van, többek között, a nagyfelvevői nemzetőrség zászlója,⁵⁰⁸ továbbá egy „Sajtó = Szabadság Nemzeti-Őrsereg Egyenlőség” feliratú zászló,⁵⁰⁹ amely azonban nem hadi lobogó, hanem politikai zászló. Itt őrzik egy huszárezred zászlójának töredékét, a zászlólap szegélyrészének egybefüggő három oldalát. Annak kiderítése, hogy a zászlómaradvány melyik huszárezred zászlójából származik, a jövő feladata.⁵¹⁰

Az aradi múzeum 1848—49-es gyűjteményében 9 honvéd- és nemzetőrszászló, illetve politikai zászló, valamint 32 zászló- és zászlószalagmaradvány található. Aradon őrzik a csóri és a gyaraki nemzetőrök zászlóját,⁵¹¹ továbbá a 29. és az 55. honvédszászlóalj zászlóját.⁵¹² Ezek-

⁵⁰⁷ A tanulmány szerzője 1972 júniusában több jelentős erdélyi múzeumban kutatott 48-as zászlók után.

⁵⁰⁸ Kolozsvári múzeum, az Erdélyi Múzeume Egyesület leltára: 318. sz.

⁵⁰⁹ Uo. 320. sz.

⁵¹⁰ Uo. 518. sz.

⁵¹¹ Aradi múzeum, 1848—49-es gyűjtemény leltára, 827. sz., 814. sz.

⁵¹² Uo. 744. sz., 763. sz.

nek az alakulatoknak a zászlójával a tanulmány a korábbiakban már foglalkozott.

A battonyai nők készítette „1848 Éljen a magyar független felelős ministerium” feliratú, piros-fehér-zöld színű posztózászlót⁵¹³ Fekete Nándorné ajándékozta a múzeumnak 1892-ben. Az aradi múzeumnak még két másik 1848-as politikai zászlója is van. Mindkettő nemzeti-színű; az egyik⁵¹⁴ „Éljen a hadügyminiszter! Éljen az alkotmány!” a másikon⁵¹⁵ „Éljen Boczkó Dániel!” felirat szerepel.

Az aradi múzeum 1848—49-es gyűjteményében az alábbi honvéd-alakulatok zászlójából származó foszlányok találhatók:

- Dévai honvédzászlóalj⁵¹⁶
- 4. honvédzászlóalj⁵¹⁷ (2 db)
- 15. honvédzászlóalj⁵¹⁸ (2 db)
- 18. honvédzászlóalj⁵¹⁹
- 20. honvédzászlóalj⁵²⁰
- 28. honvédzászlóalj⁵²¹
- 37. honvédzászlóalj⁵²²
- 49. honvédzászlóalj⁵²³ (2 db)
- 104. honvédzászlóalj⁵²⁴
- 112. honvédzászlóalj⁵²⁵ (3 db)
- 127. honvédzászlóalj⁵²⁶

A 4. és a 15. honvédzászlóalj zászlójáról a tanulmány korábban úgy emlékezett meg, hogy a szabadságharc bukása után mindkét zászlót megmentették, ugyanakkor az aradi múzeumban őrzött foszlányok a zászlók szétDarabolását tanúsítják. Az ellentmondás csupán látszólagos, mindkét zászlóalj ugyanis megosztva vette ki részét a szabadságharcból és a fél-fél zászlóaljoknak saját zászlójuk volt.

A 28. zászlóalj lobogójának foszlányát Frigyes Imre főhadnagy őrizte meg. Az alakulat zászlójára eddig nem volt semmilyen adat; az Aradon levő foszlány azt tanúsítja, hogy a zászlót a fegyverletételkor szétszabdalták.

A Kölcsey Egyesület ajándékként került az aradi múzeum gyűjteményébe a 112. zászlóalj zászlójának 3 darabja.⁵²⁷ A 34. (Porosz herceg) sorgyalogezred 1. zászlóaljából alakult 112. honvédzászlóalj zászlóját tehát nem a cári csapatok kezébe, amint ezt a tanulmány korábban állította, hanem szétszabdalták.

⁵¹³ Uo. 143. sz.

⁵¹⁴ Uo. 134. sz.

⁵¹⁵ Uo. 861. sz.

⁵¹⁶ Uo. 892. sz.

⁵¹⁷ Uo. 933. sz.

⁵¹⁸ Uo. 894. sz.

⁵¹⁹ Uo. 913. sz.

⁵²⁰ Uo.

⁵²¹ Uo. 895. sz.

⁵²² Uo. 930. sz.

⁵²³ Uo. 948. sz.

⁵²⁴ Uo. 931. sz.

⁵²⁵ Uo. 950. sz.

⁵²⁶ Uo. 932. sz.

⁵²⁷ Lásd az 525. sz. jegyzetet

A 127. zászlóalj lobogójának egy darabját Vaszil József aradi lakos ajándékozta a múzeumnak.

Az aradi múzeumban Rózsa Sándor szabadcsapatának zászlójából is őriznek egy piros—zöld posztódarabot.⁵²⁸

Az 1848—49-es gyűjteményben nyilvántartanak több olyan zászlófoszlányt is, amelyeknél nem ismeretes, melyik alakulat zászlójából vágták ki őket. Feltehető, hogy az a 2 foszlány,⁵²⁹ amelyeket Ocsovszky Vilmos huszárfőhadnagy adott be a múzeumba, huszárzászló darabjai.

Tudomásunk szerint Románián kívül Csehszlovákiában, a Szovjetunióban és Jugoszláviában is őriznek 1848-as magyar hadi zászlókat, tehát az 1848-as zászlóemlékek felmérését ezeknek az országoknak a múzeumaiban is el kell végezni. A csehszlovák, a szovjet, a jugoszláv és más külföldi levéltárakban is lehetnek hasznosítható zászlótörténeti dokumentumok. A Szovjetuniótól 1941-ben visszkapott 56 honvédszászlóra vonatkozóan valószínűleg érdekes és értékes írásos és fényképdokumentumokra bukkanhatna a kutató a moszkvai Forradalmi Múzeumban. Nincs kizárva, hogy Ausztriában is fellelhetők még 48-as magyar zászlóemlékek. A bécsi Kriegsarchiv anyagában folytatott kutatómunka is több jelentős zászlótörténeti dokumentumot tárhatna fel.

Nyugat-Európában, Ausztrián kívül főleg az Olaszországban végzett kutatómunka hozhatna komoly eredményeket. A magyar szabadságharc bukása után ugyanis a magyar honvédek és tisztek több zászlót is magukkal vittek Olaszországba, amely közismerten az 1848-as magyar emigráció egyik központja volt. A Hadtörténeti Múzeum fotóarchívumának egyik fényképe egy olyan zászlót ábrázol, amelyet a szabadságharc bukásakor Triesztbe menekítettek. Ezt a zászlót feltehetőleg még ma is ott őrzik.

ЗОЛТАН КЕРЕКЕШ:

БОЕВЫЕ ЗНАМЕНА РЕВОЛЮЦИИ И ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ 1848—49 ГОДА

ЧАСТЬ III

Резюме

В первой половине III части своей статьи (I часть была напечатана в журнале Хадтёртеньelmi Кёзлеменъек, № 4 1971; II часть в этом же журнале за текущий год, № 2) автор описывает знамена егерских и гусарских полков, а также знамена иностранных легионов. Из знамен 5-ти, хотя и не полностью укомплектованных егерских полков армии гонведов сохранились данные лишь о знаменах 1 егерского полка. Одно из знамен 1 егерского полка было вручено полку 15 апреля в Дебрецене. Знамя 2 дивизиона полка, сформировавшегося в Марамарошигете, в 1967 году попало в коллекцию Военно-исторического Музея. Во время подавления освободительной борьбы знамя было спасено капитаном Мандич Пал.

⁵²⁸ Uo. 913. sz.

⁵²⁹ Uo. 294. sz.

Из знамен 18 гусарских полков гонимых 1848 года автор сообщает данные лишь о знаменах 10-ти полков. Во время капитуляции 10 гусарского полка (Вильгельма) у деревни Вилагош знамена попали в руки русских царских войск, одно из таких дивизионных знамен хранится в Военно-историческом Музее. В коллекции музея можно найти также знаменную ленту одного из дивизионов 16 гусарского полка (Каяла), а также кусок знамени кавалерийского дивизиона (под командованием подполковника), входившего в состав того же полка, он был спрятан старшим сержантом Имре Вальтером при капитуляции. Кроме того в коллекции музея хранится еще несколько знамен гонимой кавалерии от 1848—49 года, которые были возвращены Советским Союзом в 1941 году, однако по этим знаменам невозможно выяснить название части, которой они принадлежали.

В Венгрии хранится всего одно знамя иностранного легиона, участвовавшего в освободительной борьбе; это знамя Венского Легиона, самоотверженно сражавшегося в Трансильвании, оно было передано Венгрии в 1941 году советским правительством. В 1848—49 году в самом большом численном составе сражались за свободу венгерского народа поляки. Польский Легион, численный состав которого составлял около трех тысяч человек, имел несколько знамен. Знамя сформированного осенью 1848 года в Будапеште под руководством майора Высоцки Йёзеф (ставшего позже генералом) войска польского, размером примерно двух эскадронов, которое можно считать ядром Польского Легиона, было освящено в торжественной обстановке 26 ноября 1848 года во дворе Национального Музея. Войско Высоцкого впервые пошло с этим знаменем в бой в декабре 1848 года у Арада. Это знамя во время подавления освободительной борьбы было спасено и в настоящее время находится в коллекции Варшавского Военно-исторического Музея. Сохранилось также и знамя Итальянского Легиона, сформированного весной 1849 года; в 1920 годах оно хранилось в Ниголинском замке семьи Монти.

В дальнейшем в статье рассматривается судьба венгерских боевых знамен 1848—49 года после подавления освободительной борьбы. Говоря о знаменах, попавших в царскую Россию, автор указывает, что до 1918 года венгерские официальные органы по своей «тактичности» в отношении венских правительственных кругов и династии, а позже — по крайней мере до 1930 года — из-за ожесточенной ненависти режима Хорти к Советскому Союзу не предприняли никаких шагов для того, чтобы вернуть эти знамена на родину. Автор статьи — высоко оценивая дружественный жест Советского Союза по отношению к венгерскому народу, — подробно останавливается на возвращении боевых знамен, времен освободительной борьбы 1848—49 года, хранившихся в Советском Союзе и переданных Венгрии в 1941 и 1948 годах.

Заключительная часть статьи анализирует значение дальнейшей исследовательской работы в связи с венгерскими боевыми знаменами времен 1848—49 года и возможности ведения её как у нас на родине, так и за границей.

ZOLTÁN KERÉKES:

DIE KRIEGSFAHNEN DER REVOLUTION UND DES FREIHEITSKAMPFES VON 1848/49

III. TEIL

Resümee

In der ersten Hälfte des III. Teils seiner Studie (den I. Teil siehe in Hadtörténelmi Közlemények, Jg. 1971. Nr. 4., den II. Teil im Jg. 1972. Nr. 2.) überblickt der Verfasser die Fahnen der Jäger- und Husarenregimenter der 1848/49er Honvédarmee sowie die der ausländischen Legionen. Die Honvédarmee hatte 5 Jägerregimenter (wenn auch nicht mit vollem Stande); alle hatten Fahnen, doch sind nur über die Fahne des 1. Regiments Daten erhalten geblieben. Eine seiner

Fahnen wurde am 15. April 1849. in Debrecin geweiht. Die Fahne der in Máramarossziget gebildeten 2. Abteilung dieses Regiments gelang 1967 in die Sammlung des Ungarischen Kriegsgeschichtlichen Museums. Sie wurde beim Sturz des Freiheitskampfes vom Hauptmann Pál Mandics gerettet.

Von dem 18 Husarenregimentern der Honvédarmee berichtet der Verfasser nur über die Fahnen von 10 Regimentern. Von den Fahnen des 10. Regiments (Wilhelm-Husaren), die bei der Waffenstreckung von Világos in die Hände der zaristischen Armee gerieten, wird eine Abteilungsfahne im Kriegsgeschichtlichen Museum aufbewahrt. In demselben Museum befindet sich das Fahnenband der einen Abteilung des 16. (Károlyi-) Husarenregiments sowie ein Fetzen der Fahne der Oberstleutnants-Abteilung desselben Regiments, den der Wachtmeister Imre Walther bei der Waffenstreckung zu sich genommen hat. Übrigens befinden sich in der Sammlung des Museums noch mehrere Kavalleriefahnen der Honvédarmee 1848/49, die Ungarn 1941 von der Sowjetunion zurückerhielt, doch konnte nicht festgestellt werden, welchen Formationen sie gehörten.

Von den Fahnen der ausländischen Legionen des Freiheitskampfes wird derzeit nur eine in Ungarn aufbewahrt, und zwar die, die in Siebenbürgen selbst-aufopfernd kämpfenden Wiener Legion, die 1941 von der Sowjetunion Ungarn übergeben wurde. Am ungarischen Freiheitskampf 1848/49 nahmen in größter Anzahl Polen teil. Die fast 3 Regimentern umfassende Polnische Legion hatte mehrere Fahnen. Die Fahne der unter der Führung des Majors (später Generals) Josef Wysocki im Herbst 1848 in Budapest gebildeten 2 Kompanien umfassenden polnischen Truppe, die als Kern der Polnischen Legion betrachtet werden kann, wurde am 26. November 1848 im Hofe des ungarischen Nationalmuseums unter großen Feierlichkeiten geweiht. Diese Fahne wurde von der Formation Wysockis im Dezember 1848 bei Arad zum erstenmal ins Feuer getragen. Bei der Niederschlagung des Freiheitskampfes wurde diese Fahne gerettet und befindet sich derzeit im Kriegsgeschichtlichen Museum in Warschau. Auch die Fahne der im Frühjahr 1849 gebildeten Italienischen Legion ist erhalten geblieben; 1920 war sie im Schloß der Familie Monti in Nigoline verwahrt.

Im weiteren befaßt sich die Studie mit dem Schicksal der ungarischen Kriegsfahnen von 1848/49 nach dem Sturz des Freiheitskampfes. Bezüglich der in das zaristische Rußland geratenen Fahnen legt der Autor dar, daß die ungarischen offiziellen Kreise zur Rückführung dieser Fahnen vor 1918 aus „Taktgefühl“ den Wiener Regierungskreisen und der Dynastie gegenüber, später aber, zumindest bis zum Anfang der 1930er Jahre infolge der scharfen Sowjetfeindlichkeit des Horthy-Regimes keine Schritte unternommen haben. Der Verfasser befaßt sich dann eingehend mit der Rückgabe der in der Sowjetunion aufbewahrten Fahnen des Freiheitskampfes in den Jahren 1941 und 1948 und würdigt diese freundschaftliche Geste der Sowjetunion dem ungarischen Volk gegenüber.

Schließlich analysiert der Verfasser die Bedeutung bzw. die Möglichkeiten der weiteren Forschungsarbeit bezüglich dieser Kriegsfahnen im In- und Ausland.